

בבית המשפט העליון בשבתו כבית משפט לערעורים פליליים

רע"פ 3268/02

בפני : כבוד המשנה לנשיא (בדימ') א' מצא
כבוד השופטת א' פרוקצ'יה
כבוד השופט א' גרוניס

המערערים : 1. אחמד מזייד קוזלי
2. סמיר מחמד ג'נאמה
3. פתחי מחמד ג'נאמה
4. עלי מחמד טראד גנאיים
5. עאטף איברהים סביחי

נגד

המשיבה : מדינת ישראל

ערעור על הכרעת-דינו של בית-המשפט המחוזי בתל-אביב-
יפו מיום 25.2.02 בתפ"ח 5052/99 שניתנה על-ידי כבוד
השופטים ד' ברלינר, ז' המר וי' שטופמן

תאריכי הישיבות : ג' בטבת תשס"ד (28.12.03)
א' באייר תשס"ד (22.4.04)
י"ב בסיוון תשס"ד (1.6.04)
כ"ד בתמוז תשס"ד (13.7.04)

בשם המערערים : עו"ד א' פלדמן, עו"ד ס' בן נתן ועו"ד מ' הרט

בשם המשיבה : עו"ד נ' בן אור, עו"ד ר' ויינריב, עו"ד ר' לוי,
עו"ד ה' כץ ועו"ד ע' קרמני

פסק-דין

המשנה לנשיא (בדימ') א' מצא:

בקשת רשות-ערעור, שנדונה לפנינו כערעור-בזכות, על פסק-דינו של
בית-המשפט המחוזי במשפטם החוזר של המערערים.

2. הנער דן (דני) כץ ז"ל נחטף ונרצח, ביום 8.12.1983, סמוך לאחר שיצא מביתו בשכונת דניה שבחיפה. בתום החקירה הואשמו חמשת המערערים, לפני בית-המשפט המחוזי בחיפה, בביצוע רצח בכוונה תחילה, בקשירת קשר לביצוע פשע ובחטיפה לשם רצח (עבירות לפי סעיפים 300(א)(2), 499(1) ו-372 לחוק העונשין, תשל"ז-1977). ביום 14.10.1985 פסק בית-המשפט המחוזי (הנשיא א' פרידמן והשופטים מ' סלוצקי ונ' קליינברגר) להרשיעם בעבירות שבהן הואשמו וביום 19.10.1985 גזר את דינם והטיל על כל אחד מהם עונש של מאסר עולם ועוד עשרים-ושבע שנות מאסר. ביום 9.5.1991 דחה בית-המשפט העליון (השופטים ש' לוי, ת' אור וש' אלוני) את ערעוריהם (ע"פ 906/85 קוזלי נ' מדינת ישראל, תק-על 91(2) 1825); וביום 25.8.1991 דחה הנשיא שמגר את עתירתם לקיום דיון נוסף (ד"נ 3081/91 קוזלי נ' מדינת ישראל, פ"ד מה(4) 441). ואולם ביום 16.2.1999 נעתר הנשיא ברק לבקשתם והורה כי בעניינם של המערערים יקום משפט חוזר, שיתנהל בבית-המשפט המחוזי בתל-אביב-יפו (מ"ח 7929/96 קוזלי נ' מדינת ישראל, פ"ד נג(1) 529). במשפטם החוזר שבה ונתבררה, מתחילתה, פרשת האשמתם של המערערים בפשעים שיוחסו להם בכתב האישום. בפסק-דינו מיום 25.2.2002 חזר בית-המשפט המחוזי (השופטים ד' ברלינר, ד' המר ור' שטופמן) והרשיעם בכל העבירות שבהן נמצאו אשמים במשפטם המקורי. המערערים עתרו - כמצוות תקנה 13 לתקנות בתי המשפט (סדרי דין במשפט חוזר), תשי"ז-1957 - למתן רשות-ערעור על פסק-הדין אשר ניתן במשפטם החוזר. עם זאת טענו, כי עומדת להם זכות ערעור. בהחלטתנו מיום 5.3.2003 (רע"פ 3268/02 פ"ד נז(2) 835) פסקנו כי טענתם זו בדין יסודה. לפיכך לא נדרשנו לבקשתם למתן רשות-ערעור. תחת זאת הורינו כי בקשתם תידון כערעור שהוגש בזכות ונתנו לפרקליטי הצדדים שהות להגשת עיקרי-טיעון מפורטים בכתב. הסניגורים ביקשונו להורות, שהערעור יישמע לפני הרכב מורחב. משעינו בעיקרי-טיעונם של פרקליטי הצדדים, ולא מצאנו עילה מוצדקת להרחבת ההרכב, נדון הערעור לפני ההרכב הנוכחי.

רקע עובדתי

3. המנוח (יליד 6.1.1969) התגורר עם הוריו בשכונת דניה. ביום 8.12.1983 (שחל ביום חמישי) נדבר המנוח להיפגש עם חברו, גיא רוזנטל, תושב אותה השכונה. בשעה 17:20 לערך יצא המנוח מביתו (ברחוב גרינבאום 8) כשפניו מועדות לביתו של גיא, ברחוב אנטוורפן 33, המצוי קרוב לביתו. הוא נשא עימו שלוש מחברות, אותן התכוון להחזיר לחבר אחר שלו. לגיא נקבע שיעור טניס במגרש של אוניברסיטת חיפה, והמנוח ביקש לצפות בשיעור זה. לפי הידוע, נדבר המנוח עם גיא להיפגש עימו בביתו, לגשת יחדיו לבית החבר שלידיה ביקש להחזיר את המחברות ואחר-כך להמשיך לאוניברסיטת חיפה. אך המנוח לא הגיע לביתו של גיא ועקבותיו נעלמו. מקץ שלושה

ימים (ביום ראשון, 11.12.1983), בעוד החיפושים אחריו מתנהלים והולכים, מצא רועה צאן, באקראי, את גופתו. הגופה התגלתה במערה ליד המושב יעד, לא הרחק מן הכפר סכנין. הגופה הייתה עירומה ובסביבת המערה לא נמצא דבר מבגדיו ומחפציו של המנוח. בדיקת הגופה העלתה כי מותו של המנוח נגרם בחניקה וכי הוא נפטר כארבע שעות לאחר שסעד בביתו את ארוחת הצהרים. נתון זה הביא את החוקרים למסקנה כי המנוח נרצח ביום שבו נעלמו עקבותיו, בין השעות 17:30 ו-18:00, היינו זמן קצר מאוד לאחר שיצא מביתו. סימני חבלה נוספים, שהתגלו על גופתו, העידו כי בטרם הומת נכבל המנוח והוכה; וסימנים שנמצאו באזור פי הטבעת שלו העלו חשד שבוצע בו מעשה סדום.

4. בתוך ערימה של אשפה ביתית, שנשפכה בקרבת פתח המערה בה נמצאה גופת המנוח, התגלו עטיפת מחברת ומעטפה שעליהן נרשם שמו של המערער 2, סמיר מחמד ג'נאמה (להלן: סמיר). הוברר כי סמיר, תושב סכנין, הועסק במרכז "שופר-סל" שבשכונת דניה בחיפה, בחלוקת משלוחי קניות לבתי הלקוחות. משנעצר לחקירה (ביום 15.12.1983) הכחיש סמיר את החשד להיותו מעורב בביצוע החטיפה והרצח. הוא סיפק הסברים לשפיכת האשפה הביתית שלו בקרבת המערה ומסר גירסת אליבי, לאמור כי ביום היעלמותו של המנוח בשעות אחר-הצהרים עבד בחלוקת משלוחים ללקוחות, ביחד עם שני תושבי סכנין נוספים שהועסקו באותו מרכז: המערער 3, פתחי מחמד ג'נאמה (להלן: פתחי), שהוא בן-דודו, והמערער 4, עלי מחמד טראד גנאיים (להלן: עלי). פתחי ועלי, שנקראו לחקירה, הכחישו גם הם כל קשר לחטיפת המנוח ולרציחתו. כן מסרו גירסות אליבי, שלפיהן במועד הרלוונטי לחטיפתו של המנוח עסקו בחלוקת משלוחי קניות ללקוחות "שופר-סל" בשכונת דניה ובסביבתה וכן היו עסוקים בעניינים נוספים שעליהם סיפרו. פתחי שוחרר לאחר שמסר את אמרתו, ואילו עלי נעצר להמשך החקירה. בהמשך חקירתו הזכיר סמיר גם את המערער 1, אחמד מזייד קוזלי (להלן: אחמד), גם הוא עובד המרכז, וכן את המערער 5, עאטף איברהים סביחי (להלן: עאטף), שהועסק בשמירה באתרי בנייה על הכרמל, כאנשים נוספים שעמם נפגש ביום היעלמותו של המנוח בשעות אחר-הצהרים. אחמד ועאטף, בדואים תושבי ואדי אל-עין שליד הכפר טירה, נעצרו לחקירה ביום 20.12.1983. תחילה הכחישו שניהם כל קשר למעשים הפליליים. אחמד דבק בהכחשתו גם בימים הבאים, ואילו עאטף שינה את טעמו ובשיחה שקיים עם חוקריו (ביום 29.12.1983) אמר כי המית את המנוח בדקירות סכין והשליך את גופתו לצד הכביש המוביל מחיפה לסכנין. אלא שתיאור זה לא התיישב עם העובדות שכבר היו ידועות למשטרה, היינו שהמנוח הומת בחניקה וכי גופתו נמצאה במערה שבקרבת היישוב יעד. בנסיבות אלו סברה המשטרה, כי בדברים שבהם קשר עאטף את עצמו לביצוע הרצח, אין משום

הודאה שניתן יהיה להסתמך עליה כראיה נגדו. חקירת המשטרה, שזולת המערערים התייחסה גם לחשודים נוספים, לא סיפקה לעת ההיא ראיה ממשית לזהות רוצחיו של המנוח. המשטרה שחררה אפוא ממעצר את כלל החשודים, ובכללם גם את ארבעת המערערים העצורים. ואולם, לאחר שלצוות החקירה צורפו חוקרים נוספים, וקוימה בחינה מחודשת של הממצאים, החליטו החוקרים לשוב ולחקור את סמיר, פתחי ועלי. ביום 6.3.1984 שבה המשטרה ועצרה את השלושה. בתוך כמה ימי חקירה הודו השלושה, בזה אחר זה, כי נטלו חלק בחטיפתו וברציחתו של המנוח, שחזרו את המעשים והפלילו במעשי החטיפה והרצח גם את אחמד ואת עאטף. בעקבות זאת עצרה המשטרה בשנית (ביום 19.3.1984) גם את אחמד ואת עאטף, ואף הם הודו בחקירתם כי נטלו חלק בחטיפתו וברציחתו של המנוח.

ההליך המקורי

5. בכתב-האישום שהוגש נגדם לבית-המשפט המחוזי בחיפה (ת"פ (חיפה) 349/84) הואשמו חמשת המערערים, כאמור, כי רצחו את המנוח, לאחר שקשרו ביניהם קשר לביצוע רצח וחטפו את המנוח לשם רציחתו. המערערים כפרו בעובדות והתגוננו בטענות אליבי באשר לקורות מעשיהם ביום 8.12.1983 בשעות אחר-הצהרים. כן טענו כי הודאותיהם חולצו מהם על-ידי החוקרים באמצעים פסולים, שכללו מעשי אלימות, התעללות וכפייה. על טענות אלו חזרו המערערים בעדויותיהם במסגרת משפט זוטא, שנועד לברר את שאלת הקבילות של אמרותיהם. אך עדויות המערערים לא זכו לאמונו של בית-המשפט, שהעדיף על-פניהן את עדויותיהם של חוקרי המשטרה. בסיומו של משפט הזוטא דחה אפוא בית-המשפט את טענות המערערים והכשיר את קבלתן כראיות של כל האמרות שנגבו מהם בשלב החקירה. בשלב המשפט העיקרי בחרו ארבעה מן המערערים להחריש, ואילו עדותו של פתחי - היחיד שבחר להעיד - נדחתה על-ידי בית-המשפט כבלתי-מהימנה. במסגרת עדותו של פתחי הציגה התביעה גם את אמרותיו בחקירה שבהן הפליל את ארבעת חבריו; ומשבחרו הללו שלא להעיד, נותרו הודאותיהם בחקירה ויתר הראיות המפלילות אותם ללא מענה או הסבר. בהכרעת-דינו הרשיע בית-המשפט את חמשת המערערים בשלוש העבירות שבהן הואשמו. את הרשעתם ביסס בית-המשפט על הודאותיהם בחקירה, על החיזוקים להודאות שנמצאו ב"דברי-מה נוספים" רבים ועל דחיית טענות האליבי שהעלו המערערים.

6. בערעורם על צדקת הרשעתם חזרו המערערים והשיגו על קבילות אמרותיהם בחקירה, בטענה כי הללו נגבו מהם באמצעים פסולים. כן טענו כי בית-המשפט המחוזי שגה בקביעת משקלן הראייתי של האמרות; ראשית, לנוכח הסתירות הרבות שבהן לקו הגירסות שנמסרו על-ידיהם, ושנית, לנוכח קיומן של אינדיקציות המעידות שהחוקרים היטו את מהלכי החקירה, במטרה להשיג התאמה בין ההודאות שחילצו מפני המערערים

לבין ממצאים חיצוניים שונים. בית-המשפט העליון דחה טענות אלו, שבעיקרן הופנו נגד הכרעתו העובדתית של בית-המשפט המחוזי, בנימוק שהמערערים לא הניחו תשתית מספקת להצדקת התערבותה של ערכאת הערעור בקביעות העובדתיות ובממצאי המהימנות. גם ניסיון הסניגור להיבנות מתוכן האמרות, לביסוס טענתו בדבר הטיית מהלכי החקירה על-ידי החוקרים, נדחה. לעניין זה קבע בית-המשפט, כי אף שבין האמרות היו סתירות ואי-התאמות, המשותף שביניהן רב מן השונה; ואף שלא כל עובדות הפרשה התבררו עד תום, עיקרן של ההודאות ו"דברי-המה" המחזקים אותן הקימו תשתית ראייתית מבוססת דיה להרשעת המערערים. גם בקשת הסניגור, להתיר לו להגיש כראיה נוספת בערעור את טיוטת חוות-הדעת הפתולוגית שהוצגה כראיה, נדחתה. בהצגת הטיוטה קיווה הסניגור להראות קיום שוני בין שני המסמכים, בטענה שבחוות הדעת המוגמרת הוכנסו שינויים שמטרתם ליישבה עם ממצאי חקירת המשטרה; ואולם בית-המשפט סבר, כי ההבדלים בין שני המסמכים אינם מבססים את הנחת הסניגור וכי, מכל מקום, בהצגת הטיוטה אין כדי להוביל לביטול ההרשעה. על יסוד מסקנות עיקריות אלו דחה בית-המשפט העליון את הערעור.

7. בעתירתם לקיום דיון נוסף חזרו המערערים וטענו, כי הודאותיהם בביצוע הפשעים היו שקריות וכי הוצאו מהם באמצעים פסולים. חזרה ונשנתה גם טענתם בדבר קיום "תבנית" במהלכי החקירה, שבכוחה להעיד על הפסול שנפל בהודאות, וכן בקשתם להציג כראיה נוספת את טיוטת חוות-הדעת הפתולוגית. לאחר שבחן את טענותיהם פסק הנשיא שמגר, בהחלטה שנומקה בהרחבה, לדחות את עתירתם. בהחלטתו נקבע, כי הרשעת המערערים על-ידי הערכאה הראשונה הייתה מבוססת כדבעי. בדחותו את טענתם בדבר "תבניות" בהודאותיהם, קבע הנשיא שקיומה של תבניתיות לא עוגן בראיות, בין השאר לנוכח בחירתם של המערערים שלא להעיד. כן קבע כי תבניתיות כזאת אינה זרה להתפתחותם הטבעית של מהלכי חקירה. בקשת המערערים להוספת ראיה נדחתה גם היא, בשל היעדר ביסוס עובדתי לטענתם בדבר המשמעויות העולות מן הראיה הנוספת.

העילות לקיומו של משפט חוזר

8. ביום 11.9.1992 פנה בא-כוח המערערים לשר המשפטים במכתב, בו טען כי המערערים כלל לא ביצעו את העבירות אלא חפים מפשע שהורשעו בדינם ונידונו למאסר עולם על יסוד הודאות שאינן אמת. במכתבו הצביע הסניגור על ה"תבנית" המאפיינת את הודאות המערערים, שלטענתו מעלה התאמה מתמיהה בין פרטי ההודאות לבין הממצאים שנתגלו במהלך החקירה, וכן על הבדלים בעלי משמעות בין טיוטת הדוח הפתולוגי לבין חוות-הדעת הפתולוגית שהוצגה כראיה במשפט. בעקבות פנייה זו הטיל שר המשפטים (מר דוד ליבאי) על המשנה ליועץ המשפטי, עורכת-הדין

יהודית קרפ, לבדוק את טענות הסניגור על רקע כלל חומר החקירה המצוי. במהלך הבדיקה שקיימה עורכת-הדין קרפ (בעזרת נציגת המשטרה, עורכת-הדין אלינוער מזוז) נתגלה חומר חקירה חדש, שלא היה לפני בית-המשפט במהלך בירורו של ההליך המקורי ושאלף עצם קיומו לא הובא לידיעת סניגורי המערערים. חומר זה כלל ממצאים ותמלילי הקלטות שהתייחסו לחקירת ארבעה מחמשת המערערים בידי השב"כ. ממה שהוברר עלה, כי לאחר סיום חקירת המערערים על-ידי המשטרה, העבירה התביעה ארבעה מהם לידי השב"כ, לבדיקת השאלה אם השתתפותם בביצוע הרצח נבעה ממניע לאומני; וכי מסקנת שב"כ הייתה, כי איש מארבעת הנחקרים לא פעל ממניע לאומני. בדיקת חומר החקירה העלתה כמה סימני שאלה לגבי מעורבותם של המערערים בביצוע הרצח וכן לגבי טענתם כי במהלך חקירתם על-ידי המשטרה הופעלו נגדם אמצעי אלימות. בדוח שהוציאה הבודקת מתחת ידה פורטו התמיהות העולות מחומר החקירה וכן שורה של אינדיקציות התומכות בהנחה כי אפשר שהמערערים אמנם לא ביצעו את הפשעים שבגינם הורשעו.

9. בעקבות הגשתו של דוח קרפ, ובהסתמכו בין היתר על ממצאיו, הגיש בא-כוח המערערים (ביום 4.7.1996) בקשה לקיום משפט חוזר בכתב-האישום שהוגש נגד המערערים בשנת 1984. לאחר עיון בעמדותיהם (השונות) של היועץ המשפטי לממשלה היוצא (מר מיכאל בן-יאיר), היועץ המשפטי לממשלה הנכנס (מר אליקים רובינשטיין), שצירף להודעתו גם את עמדת פרקליטות המדינה, וכן בעמדת הסניגוריה הציבורית, אשר ביקשה והורשתה להגיש נייר עמדה כ"ידיד בית-המשפט", החליט הנשיא ברק להיעתר לבקשת המערערים והורה על קיום משפט חוזר בעניינם. בהחלטתו מנה הנשיא חמישה טעמים, שביחס לכל אחד מהם קבע כי הוא, כשלעצמו, אינו מבסס עילה למשפט חוזר, אלא שבהצטברותם לכדי מכלול יש כדי לעורר חשש ממשי, שבהרשעת המערערים נגרם להם עיוות-דין. ואלה הטעמים: הראשון, חילוקי הדעות בין עמדת היועץ המשפטי היוצא, אשר (בניגוד לעמדת פרקליטות המדינה) הודיע כי אינו מתנגד לקיום המשפט החוזר, על יסוד שניים מממצאי דוח קרפ, לבין עמדתו של היועץ המשפטי הנכנס, שחרף ההתלבטות שביטא בחוות-דעתו עתור לדחיית הבקשה. השני, חומר החקירה החדש, שדבר קיומו נחשף בדוח קרפ ושעל יסודו קבעו חוקרי השב"כ כי לאיש מארבעת המערערים שנחקרו על-ידם לא היה מניע לאומני לביצוע המעשים שבהם הורשעו המערערים; השלישי, ההנחה כי במשפטם לפני הערכאה הראשונה לא היה למערערים ייצוג משפטי הולם, וכי הכשל בייצוגם התבטא בין היתר, ובעיקר, בכך שארבעה מהם בחרו שלא להעיד להגנתם; הרביעי, "דינמיקת החקירה", התבסס על ממצאי דוח קרפ כי במהלך חקירתם על-ידי המשטרה הודו המערערים בפרטים עובדתיים מסוימים, ומשהתברר כי הפרטים שבהם הודו אינם נכונים, שבו והודו בפרטים אחרים. קיומו של מאפיין זה ("תבניתיות") בהודאותיהם של

המערערים, בעוד שכל אחד מהם מוחזק בהפרדה מארבעת חבריו, עורר תמיהה ביחס לכשרות מהלכיהם של החוקרים, כשטענת המערערים היא כי לתמורות בגירסות שנמסרו על-ידם הביאו החוקרים (ב"השראתם" על תוכן האמרות) תוך שימוש באלימות. והחמישי, קיום סימני שאלה ביחס לחלק מרכיבי התשתית העובדתית, שבהקשר הכולל התפרשו כאינדיקציות אפשריות לחפותם של המערערים.

עיקרי פסק-דינו של בית-המשפט המחוזי

10. משפטם החוזר של המערערים נוהל, כמצוות הנשיא ברק, לפני בית-המשפט המחוזי בתל-אביב-יפו. לקראת פתיחתו חזרה התביעה והגישה את כתב-האישום שהוגש נגד המערערים בשנת 1984 לבית-המשפט המחוזי בחיפה. האשמת המערערים חזרה והתבססה, בעיקרה, על הודאותיהם המפורשות בחקירת המשטרה ועל דברי-מה נוספים המחזקים את אמינות ההודאות. המערערים חזרו והתגוננו בטענות אליבי. כן טענו כי ההודאות שנמסרו על-ידם בחקירה אינן אמת וכי מסרו אותן שלא מרצון טוב וחופשי, אלא כדי לספק את רצון החוקרים שנקטו כלפיהם אמצעי אלימות ואמצעים פסולים אחרים. בירוורו של המשפט החוזר ארך יותר משנתיים. הבירור נחלק לשני שלבים: חלקו הראשון הוקדש, בעיקרו, לעריכת משפט זוטא, בו הועמדה לבירור שאלת קבילות ההודאות שחמשת המערערים מסרו במהלך חקירתם על-ידי המשטרה ושל שחזורי מעשיהם; ואילו במסגרת חלקו השני שמע בית-המשפט את עדויותיהם של חמשת המערערים - שהפעם כולם בחרו להעיד להגנתם - וכן נדרש לשמיעת ראיות נוספות, בכללן ראיות מפורטות בסוגיות פתולוגיות (ככתמי מוות וצפידת הגופה) שהובאו לפניו על-ידי הצדדים. בסיומו של משפט הזוטא קבע בית-המשפט, בהחלטה מנומקת המשתרעת על-פני כ-400 דף, כי ההודאות שמסרו המערערים במהלך חקירתם נמסרו על-ידם מרצון טוב וחופשי ודינן להתקבל. ובסיומו של המשפט העיקרי קבע בית-המשפט, בהכרעת-דין מפורטת ומנומקת שאף היא משתרעת על-פני כ-400 דף, כי אשמת המערערים הוכחה לפניו מעבר לספק סביר.

11. בנימוקי החלטתו במשפט הזוטא ובהכרעת-דינו התייחס בית-המשפט המחוזי, בהרחבה, לתהפוכות שעברו על החקירה מאז מעצרו הראשון של המערערים, עת כפרו מכול וכול בחשדות, ועד למפנה שחל בעמדותיהם במהלך מעצרו השני, כאשר הודו, בזה אחר זה, בביצוע הפשעים ושחזרו את מעשיהם. בית-המשפט היה ער לקשיים שהודאות המערערים עוררו. אך חרף הקשיים הללו מצא בית-המשפט כי ביסוד ההודאות ניצבת גירסת-ליבה המשותפת לכולן, ולפיה כל חמשת המערערים היו מעורבים בחטיפתו וברציחתו של המנוח. מגירסה זו עלו העובדות הבאות: כי ביום 7.12.1983 נדברו המערערים ביניהם לחטוף ילד יהודי ולרוצחו נפש. ברשות סמיר היה טנדר ששימש אותו לביצוע משלוחי הקניות מחנות ה"שופר-סל" לבתי הלקוחות, ובין

המערערים הוסכם כי ישתמשו בטנדר זה לביצוע הפשע המתוכנן. למחרת (8.12.1983), בשעה 16:00 לערך, שבו המערערים ונפגשו בקרבת חנות ה"שופר-סל" שבה עבדו ארבעת המערערים הראשונים, והסכימו להוציא לפועל את תוכניתם עוד באותו הערב. סמיר, עלי ופתחי יצאו בשלב זה, בטנדר של סמיר, לביצוע משלוחים אחרונים של ה"שופר-סל", ומשסיימו את שליחיותיהם חזרו למקום המפגש ואספו את אחמד ואת עאטף שהמתינו לשובם. בין השעות 17:15 ו-17:30 יצאו חמשת המערערים בטנדר של סמיר לתור אחר קורבן. בצומת הרחובות אנטוורפן ופינלנד הבחינו במנוח והחליטו לחוטפו. סמיר עצר לידו את הרכב. עלי ירד מן הרכב, אחז במנוח ודחף אותו לתוך תא הנהג, בעוד אחמד (אשר ישב לימינו של סמיר בתא הנהג) מסייע לו במשיכת המנוח פנימה ובכבילת ידיו. משהחל המנוח לצעוק ולקרוא לעזרה, תחבו המערערים סמרטוט אל תוך פיו והשתיקוהו. המערערים הובילו את המנוח לאתר בנייה של קבלן בשם דורי (ועל שום כך כונה בשם "בית דורי"), שהיה מוכר למערערים מביקורים קודמים. המנוח, שלעת הזאת הכרתו כבר הייתה מעורפלת, הוצא מן הרכב והוכנס לחדרו של שומר האתר, שבשעה זו לא היה בו איש. סמיר נותר ברכב, כדי להתריע מפני התקרבות זרים. בחדר פנימה, בנוכחות חבריו, חבט אחמד בקרש בעורפו של המנוח, ואילו עאטף הלם באגרופו בסנטרו, כך חבל סביב צווארו וחנק אותו למוות. לאחר מכן, אם בעודנו מפרפר בין חיים למוות ואם לאחר שנפח את נשמתו, הפשיט עלי את המנוח מכל בגדיו והשכיבו על מיטה שהייתה במקום, והמערערים אחמד, פתחי, עלי ועאטף באו עליו, בזה אחר זה, וביצעו בו מעשי סדום בפי הטבעת. לבסוף עטפו את גופתו בשמיכה והניחוה על רצפת הטנדר. אחמד פנה בשלב זה לדרכו. עאטף, שהועסק כשומר לילה באתר בנייה אחר על הכרמל, הלך למקום עבודתו. ואילו סמיר, פתחי ועלי נסעו יחדיו לפינה נידחת ביערות הכרמל (באזור רמת אדי שלמרגלות בניין אוניברסיטת חיפה), שם השליכו את הגופה והסתלקו. למחרת (ביום שישי), לקראת ערב, שבו סמיר, עלי ופתחי למקום, נטלו את הגופה, נסעו אל המערה שליד המושב יעד והשליכו את גופת המנוח למערה. בחירת המערערים באתר "בית דורי", כמקום שאליו יובילו את קורבנם, התבססה על הנחתם המשותפת כי השומר באתר זה הוא דודו של עאטף. בדיעבד הסתבר להם, כי זמן קצר לפני יום האירוע חדל דודו של עאטף לעבוד ב"בית דורי"; אלא שהשומר שהחליפו, מחמוד קוזלי (קרובו של אחמד) כלל לא היה במקום בשעת ביצוע הפשעים והמערערים יכלו להשלים בו את מזימתם באין מפריע.

להודאות שמסרו המערערים בשלב החקירה, שבעיקר עליהן ביסס את הכרעתו, נמצאו לבית-המשפט "דברי-מה" נוספים רבים המחזקים את אמינות ההודאות. בין היתר צוין, כי שחזור המעשים על-ידי המערערים תאם את התיאורים המילוליים שמסרו בהודאותיהם. כן עמד בית-המשפט על העובדה שהמערערים מסרו בחקירתם פרטים

מוכמנים לגבי המנוח, כתיאור בגדיו, נעליו, שעונו, צבע מחברת שנשא עמו, ועוד. חיזוק משמעותי, שלדידו עשוי להיחשב אף כסיוע, נמצא לבית-המשפט בערימת האשפה הביתית של סמיר, שהושלכה בקרבת פתח המערה שהגופה התגלתה בתוכה. סימני שריטות בצווארו ובידו של אחמד, שלפי הערכת רופא שבדק אותו יכולים היו להיגרם בעזרת ציפורניים, תמכו בתיאורי המערערים כי המנוח התנגד לחוטפיו ונאבק עימם. עלה שנמצא על הגופה זוהה כאופייני לצמחיה ביערות הכרמל, במקום שבו הונחה הגופה ביום ביצוע הרצח. גם אמירות שונות שהשמיעו המערערים במהלך שיחותיהם עם חוקריהם נזקפו לחובתם: כמו ההצעות שהעלו אחמד, סמיר ופתחי, לשמש כעדי-מדינה במשפט שבו יפלילו את שותפיהם; דברים שאמר עאטף לאדם שחלק עמו את תא המעצר, שנמצא בהם דמיון לתיאור קורות חטיפתו ורציחתו של המנוח, ודברים שאמרו פתחי ועלי למדובכים שהוכנסו לתאיהם ואשר כללו פרטים שקשרו אותם לביצוע המעשים. יצוין כי גם התיאורים העובדתיים שמסרו המערערים, לתמיכת טענות האליבי שהעלו להגנתם, לקו בשינויי גירסה תכופים ובסתירות פנימיות לרוב. בית-המשפט המחוזי דחה את טענות האליבי. כן הסביר על שום-מה אין בממצאים הפתולוגיים (שלגבי משמעותם נחלקו המומחים ביניהם) כדי לערער את התשתית העובדתית שנלמדה מאמרות המערערים, משחזור המעשים על-ידם ומיתר הראיות שהובאו לביסוס אשמתם.

תמצית הטענות בערעור

12. בפי הסניגורים, בערעורם שלפנינו, היו השגות רבות על צדקת הכרעתו של בית-המשפט המחוזי, הן בהחלטתו במשפט הזוטא והן בהכרעתו הסופית. בשתיים מטענותיהם השיגו על תקינות ההליך שנוהל לפני בית-המשפט המחוזי: האחת, כי אחד משופטי ההרכב שלפניו נפתח בירורו של המשפט החוזר, לא היה עוד כשיר למילוי תפקידו, וכי עד להחלפתו בשופט אחר קוים הברור, למעשה, לפני "הרכב חסר"; והשנייה, כי בית-המשפט קבע ממצאים על יסוד ראיות שהוגשו במשפטם המקורי של המערערים, ושלא היו קבילות במשפטם החוזר. טענה כללית נוספת הייתה בפי הסניגורים, והיא, כי בפסק-דינו במשפט החוזר לא סיפק בית-המשפט המחוזי מענה לאף אחת מן התמיהות שבהן לקתה הרשעתם המקורית ואשר בהן ראה הנשיא ברק עילה ראויה לקיומו של משפט חוזר. בטענותיהם האחרות (שלעיקריות שבהן עוד אשוב) חתרו הסניגורים לשכנענו, כי הכרעתו של בית-המשפט המחוזי - אף שבעיקרה היא הכרעה עובדתית המבוססת על ממצאי מהימנות מובהקים - אינה יכולה לעמוד. בטיעוניהם המפורטים, בכתב ועל-פה, נדרשו הסניגורים כמעט לכל קביעה עובדתית שעליה ביסס בית-המשפט המחוזי את מסקנותיו, בדבר קבילות ההודאות שמסרו המערערים בחקירת המשטרה, בדבר קיומם של דברי-מה נוספים לתמיכת ההודאות,

לעניין דחיית טענות האליבי שהעלו המערערים, לעניין דחיית טענות הסניגורים בדבר משמעות הממצאים הפתולוגיים, ובשורת עניינים נוספים; ואילו באי-כוח המשיבה השיבו - אף הם בהרחבה רבה - על כל טענה וטענה.

דיון

13. העיון בטענות הסניגורים לא שכנע אותי, כי יש עימנו מקום להתערב בהכרעתו של בית-המשפט המחוזי. בפתח הכרעת-דינו עמד בית-המשפט על קורות ההליך שהתקיים לפניו. כאמור, הבירור לפניו ארך כשנתיים, וכפי שציין בית-המשפט, היו אלה "שנתיים אינטנסיביות ביותר, מייגעות ביותר, שאת מספר שעות הדיונים בהן, מי ימנה. - - - שנתיים בהן נשמע כל עד אפשרי שניתן היה לאתרו, ונשמע כל טיעון אפשרי". כן ציינו השופטים בפתח הכרעת-דינם, כי "מתוך הכרת הקושי שבניהול משפט לאחר זמן רב כל כך, נענינו לכל בקשה של הצדדים, על-מנת שנוכל להיות משוכנעים כי כל ראיה וכל עדות אכן יובאו לפנינו". בהמשך לדברים הללו ציינו בסיפוק, כי "למרבית הפלא, בהתחשב בשנים שחלפו, כמעט כל העדים הרלוונטיים אותרו ונשמעו, ובנוסף לכך הסכימו הצדדים על הגשת הודעות שנגבו בזמנו, ללא השמעת מוסריהן". ובסיכום הכרעת-דינם הבהירו השופטים, כי הוכחת אשמתם של המערערים מעבר לספק סביר עומדת גם במבחנו של היסוד המוסרי הכרוך בהרשעתם:

בהיותנו מודעים היטב לגודל המשימה שהוטלה עלינו, הכרעה בתיק רצח בכלל, ובמשפט חוזר טעון ורגיש כמו המקרה הנוכחי בפרט, עשינו כל שביכולתנו כשופטים בשר ודם, כדי שגם היסוד המוסרי הכרוך בהרשעה, לצד היסודות העובדתיים-משפטיים, יבוא על סיפוקו.

פירקנו את השלם לחלקיו ובחנו בזהירות כל אחת מהראיות, כל טענה, כל בדל טענה, שהועלו על-ידי הצדדים, שמא יש בהן או באחת מהן, כדי ליצור את הספק הסביר.

אחרי שפירקנו את השלם לחלקיו, בחנו את המכלול כולו, כשאנו מקפידים על כך שהשלם אכן ישקף את חלקיו, ולא יכלול אספקט סינרגטי, דהיינו יצרף לעצמו משקל עודף שאינו מצוי בחלקים בפני עצמם, וזאת מטעמי זהירות בלבד, שהרי אין ספק כי על בית-המשפט להתייחס להיבט המצטבר של הראיות שבפניו ולא רק לכל ראיה בנפרד.

בחנו את המכלול גם בהיבט ההפוך, דהיינו שמא המכלול יוצר את הספק הסביר, למרות שכל חוליה, בפני עצמה, עומדת על רגליה באופן יציב.

ולאחר שבחנו, בהקשר האמור, גם את מניעם של המערערים, ומצאו כי המערערים פעלו ממניע לאומני, קבעו השופטים, כי המדינה עמדה בנטל שרבוץ עליה והוכיחה, מעבר לספק סביר, כי המערערים הם אשר חטפו ורצחו את המנוח.

למסקנת בית-המשפט המחוזי יש עיגון מלא בנימוקי החלטתו במשפט הזוטא ובנימוקי הכרעת-הדין שניתנה על-ידיו בסיומו של המשפט החוזר. ההחלטה במשפט הזוטא והכרעת-הדין - שתיים המהוות מיקשה אחת - מחזיקות יחדיו כ-800 דפים טבין ותקילין. על-פי כל אמת-מידה הרי זה פסק-דין ארוך, ולטעמי אף ארוך מדי. עם זאת, הרי זה פסק-דין ענייני, יסודי ומעמיק. העיון בהחלטה שניתנה במשפט הזוטא ובהכרעת-הדין כאחת מלמד, כי בכל אחת מן השתיים נדרש בית-המשפט בכובד-ראש ובתשומת-לב דקדקנית לכל פרט ופרט במסכת הסבוכה והמורכבת של הראיות והטענות שהונחו לפניו. הכרעותיו העובדתיות, הן במשפט הזוטא והן במשפט העיקרי, היו חד-משמעיות והתבססו על ברור עובדתי פרטני, זהיר ומדויק, שלא הניח פרט או שאלה מבלי לבחנם מכל צדדיהם האפשריים.

עיינתי עיין היטב בטיעוניהם המפורטים של הסניגורים, אך לאחר שחזרתי והפכתי בנימוקי פסק-דינו של בית-המשפט המחוזי, גמרתי בדעתי כי אין מקום או צורך שנידרש לכל פרטי-ביקורתם על הכרעתו. נתינתה בסיומו של משפט חוזר משווה, אמנם, להכרעה ייחוד מסוים; ומדברי בית-המשפט שהובאו לעיל עולה כי השופטים היו מודעים לייחודה של ההכרעה המתבקשת מידם לנוכח היותו של המקרה "טעון ורגיש". אך לגופה אין הכרעתם שונה מהכרעות רבות אחרות המועמדות לפנינו לביקורת ערעורית, שהערכאה הדיונית ביססה אותן על קביעות עובדתיות וממצאי מהימנות מובהקים. בכגון דא, ככלל, אין ערכאת הערעור נוטה להתערב, ופרשתנו אינה מצדיקה לחרוג מכלל זה.

טענות כלליות

14. אדון תחילה בשלוש מטענותיהם של הסניגורים שהייתי מגדירן "כלליות": האחת, כי חלק מן הבירור התנהל, למעשה, בפני "הרכב חסר" של בית-המשפט, וכי די בפגם דיוני זה כדי להוביל לביטול פסק-הדין; השנייה, כי בית-המשפט המחוזי עשה שימוש בפרוטוקולים שנרשמו ובמסמכים שהוצגו במשפט המקורי, וביסס עליהם ממצאים שונים. בכך, נטען, נפל פגם חמור; שכן, תחת לקיים משפט חוזר, המשפט שהתקיים לפני בית-המשפט המחוזי לא היה אלא בבחינת חזרה על המשפט המקורי. והשלישית, כי בפסק-דינו במשפט החוזר לא השיב בית-המשפט המחוזי על אף אחת מן התמיהות והקושיות שבהן (מוטב לדייק ולומר: בהצטברותן) ראה הנשיא ברק עילה

לקיומו של משפט חוזר. בכך, טענו הסניגורים, חדל בית-המשפט המחוזי מלתקן את הפגמים שבהם לקתה הרשעת המערערים במשפטם המקורי. אתייחס לטענות אלו בסדר שבו הובאו.

15. אין חולקין כי בעקבות הערה של אחד משופטי ההרכב המקורי, במהלך משפט הזוטא, טענו הסניגורים (בדיון דיסקרטי שהתקיים, בנוכחות בא-כוח המאשימה, לפני אב-בית-הדין בלשכתה) כי הערתו של השופט מעידה עליו כי נפגמה כשירותו השיפוטית ומן הראוי להחליפו בשופט אחר. כן אין חולקין, כי בעקבות פניית הסניגורים הודיעה אב-בית-הדין בשיבתו הפומבית הבאה של בית-המשפט, כי מטעמי בריאות נבצר מהשופט האמור להמשיך לשבת בהרכב וכי הוחלט להחליפו בכבוד השופטת 'שטופמן שצורפה להרכב תחתיו. בערעור שלפנינו טענו הסניגורים, כי עד להחלפת השופט האמור התברר המשפט, למעשה, בפני שני שופטים בלבד, אף שלמראית-עין ישבו בדין שלושה שופטים. הסניגורים אינם טוענים, כי ביקשו לפסול את ההרכב המקורי כולו, ואף אינם טוענים כי ביקשו מן ההרכב החדש לשוב ולשמוע את פרשת הראיות מתחילתה, או להחזיר למתן עדות מי מן העדים שכבר העידו. אך בדיעבד, במסגרת ערעורם, טוענים הם, שקיום חלק מן הבירור לפני מי שכינו בשם "הרכב חסר", פוסל את פסק-הדין מעיקרו וכי, לעניין זה, אף בהסכמתם לקיום הבירור במתכונת שבה התקיים, אין כדי להועיל.

לדחייתה של טענה זו די לומר, כי שאלת כשירותו השיפוטית של השופט שהוחלף לא הועמדה מעולם לדיון לגופה וממילא אף לא הוכרעה; ומעצם החלפתו "מטעמי בריאות" (כלשון החלטת בית-המשפט) אינני נכון להסיק דבר-וחצי-דבר לעניין כשירותו במהלך הבירור שהתקיים עד להחלפתו. למען השלמות אוסיף, כי בעקבות צירופה של כבוד השופטת שטופמן להרכב ביקש בית-המשפט מן הצדדים לנקוט עמדה בשאלה אם בידי בית-המשפט בהרכבו החדש להמשיך בבירור מן השלב שאליו הגיע ההרכב המקורי ולנהוג בראיות שנגבו על-ידי ההרכב המקורי בהתאם לסמכותו לפי סעיף 233 לחוק סדר הדין הפלילי [נוסח משולב], התשמ"ב-1982. המשיבה הודיעה כי היא מסכימה להמשיך בבירור לפני בית-המשפט בהרכבו החדש, ואילו הסניגורים הודיעו כי את ההחלטה בעניין זה הריהם משאירים לשיקול-דעת בית-המשפט. מעמדתם האמורה של הסניגורים נקל להסיק, שאילו סברו שאי-החזרתם של עדים כאלה ואחרים לדוכן העדים תפגע בהגנת שולחיהם, חזקה עליהם שלא היו מסתירים את צפונותיהם.

16. בטענתם הכללית השנייה הלינו הסניגורים על כך שבית-המשפט המחוזי עשה שימוש בפרוטוקולים שנרשמו ובמסמכים שהוגשו במסגרת המשפט המקורי. להמחשת עמדתם הפנו לעשרות מראי-מקום בהחלטת בית-המשפט במשפט הזוטא ובהכרעת-הדין, בהם דחה בית-המשפט גירסת עד (לרוב את גירסתו של מי מהמעוררים) בשל סתירה או שוני בינה לבין עדותו (או מה שנטען על-ידיו או בשמו) במשפט המקורי, או בשל כך שגירסתו כלל לא הוזכרה במשפט המקורי, בין אם על-ידיו ובין בשמו על-ידי מי שהיה סניגורו. בהתנגדותם להצגת פרוטוקולים ומסמכים מן המשפט המקורי טענו הסניגורים, כי "לא ניתן לנאשמים משפט חוזר על מנת שיחויבו בהיצמדות אל טענותיהם במשפט המקורי"; וכן, כי "אין ללמוד הרבה מן העובדה כי טענה פלונית לא הושמעה במשפט המקורי והיא מושמעת לראשונה במשפט החוזר". אלא שבית-המשפט דחה את התנגדותיהם. בהתייחסו לכך, בהחלטתו במשפט הזוטא, הטעים בית-המשפט, כי "אמת עובדתית יש אחת, ואת האמת הזו היו הנאשמים צריכים לומר בחיפה כשם שהם צריכים לומר בפנינו. ואם לא העלו טענה עובדתית מסוימת, יש לייחס לכך את מלוא המשמעות המתחייבת מכך, שטענה עובדתית לא הועלתה במועד הנכון והראוי להעלאתה". לפיכך נקבע כי "לגירסות הנאשמים בחיפה יש את מלוא המשקל" וכי "אין כל סיבה לסתירות בין הגירסות". כן דחה בית-המשפט את טענת הסניגורים, כי משהונח לטובת המערערים כי ייצוגם במשפט המקורי היה כושל, אין לייחס כל משמעות להצהרות עובדתיות שסניגוריהם במשפט המקורי מסרו בשמם; כשלעניין זה ציין, כי לא שוכנע כי ייצוגם של המערערים במשפט המקורי הוא שעמד בעוכריהם. לפנינו טענו הסניגורים, כי בהסתמכותו של בית-המשפט המחוזי על פרוטוקולים שנרשמו ומסמכים שהוגשו במסגרת המשפט המקורי נפל פגם יסודי בתקינות ההליך; שכן תחת לקיים משפט חוזר כמשמעו בדין (בירור de novo של אשמת המערערים) סמך בית-המשפט על ראיות שנגבו במשפט המקורי, ונמצא כי המשפט שנוהל על-ידיו כלל לא היה משפט חוזר אלא אך בבחינת חזרה על המשפט המקורי.

17. טענה זו אין בידי לקבלה. כמו בפתח הכרעת-דינו, כך גם בהחלטתו במשפט הזוטא, ציין בית-המשפט המחוזי, כי למרות שמאז החקירה חלפו שנים רבות, הרי שרוב העדים הרלוונטיים הצריכים לבירור (למעט שני חוקרים שנפטרו) אותרו ונשמעו. כן צוין בהחלטה, כי חקירותיהם של הצדדים במשפט הזוטא התנהלו כמקובל "למעט התוספת הנובעת מכך שהיה מקור נוסף לבחינת והשוואת העדויות - קרי דברים שאמרו העדים בבית-המשפט המחוזי בחיפה". ואכן, בדיקה פרטנית של עשרות הדוגמאות שאליהן הפנו הסניגורים בטיעונם העלתה, כי בכל עשרות המקרים שבהם הסתמך בית-המשפט על פרוטוקול שנרשם או על מסמך שהוגש במסגרת המשפט המקורי - רובם

הגדול בהחלטתו במשפט הזוטא ומיעוטם בהכרעת-דינו - היה זה רק לשם השוואת גירסה שנמסרה בעדות לפניו עם הגירסה שנמסרה באותו עניין על-ידי העד במשפט המקורי, וזאת לצורך קביעת אמינות הגירסה שהובאה לפניו. יצוין כי רק בחמישה מקרים מבין אלה שאליהם הופנינו על-ידי הסניגורים, נקט בית-המשפט טכניקה מקובלת זו ביחס לעדי-הגנה שאינם המערערים עצמם: פעם ביחס לעדותה של אמאל (אשתו של המערער סמיר), על אודות קורותיה במעצר ונסיבות המפגש שקוים בינה לבין בעלה בחדר החקירות; פעם ביחס לעדות אחותו של המערער פתחי, על אודות מה שנאמר בהארכת מעצרו של אחיה על אמצעי האלימות שננקטו כלפיו בחקירה; פעם ביחס לעדותו של ד"ר וולף בנוגע לתעודה הרפואית נ/19 שהתייחסה לבדיקתו על-ידיו של המערער עאטף; פעם ביחס לעדותו של קאסם סביחי, קרוב משפחתו של המערער עאטף, שאף הוא נעצר לחקירה בפרשתנו, על אודות אמצעי האלימות שננקטו כלפיו; ופעם ביחס לעדות אחותו של המערער אחמד. בכל יתר המקרים נדרש בית-המשפט להשוואת גירסות עובדתיות שמסרו המערערים עצמם, בעדויותיהם לפניו, עם גירסותיהם באותם נושאים שנמסרו על-ידם, או על-ידי סניגוריהם בשמם, במשפט המקורי. אין אפוא יסוד לטענה, כי בית-המשפט קבע ממצאים על יסוד ראיות שהובאו במשפט המקורי. שכן, ככל שבית-המשפט עשה שימוש בחומר ראיות שהוגש במשפט המקורי היה זה, אך ורק, לצורך קביעת משקל הראיות שהובאו לפניו. בכך לא נפל כל פגם ותקינותו הדיונית של המשפט החוזר לא נפגעה במאומה. נאשם העומד לדין במשפט חוזר אינו חסין מפני החובה להסביר סתירות המסתברות מהשוואת הגירסה שהוא מוסר בעדותו לגירסות שמסר בהזדמנויות קודמות; וכשם שניתן לחוקרו על שוני בין גירסתו בעדותו לבין גירסה שמסר בשלב החקירה, כך ניתן לחוקרו על שוני בין הגירסה שהוא מוסר בעדותו במשפטו החוזר לבין הגירסה שנשמעה מפיו במשפט המקורי. והוא הדין ביחס לכל עד אחר (בין עד-תביעה ובין עד-הגנה), שהעיד במשפט המקורי ושב ומעיד במשפט החוזר.

כשלעצמי, אינני רואה קושי להסכים לטענת הסניגור, כי "לא ניתן לנאשמים משפט חוזר על מנת שיחויבו בהיצמדות אל טענותיהם במשפט המקורי". חובתו של עד (ועד-נאשם בכלל זה) אינה "להיצמד" לגירסה קודמת כלשהי שמסר בעבר, אלא לומר בעדותו את האמת, כפי שהוא זוכר אותה ומאמין בה במועד מסירת עדותו. אלא שאם הגירסה שהוא מוסר בעדותו שונה מגירסה שמסר בעבר באותו עניין, בין בחקירה ובין בעדות במשפט אחר, עשוי העד להידרש להסביר את פשר סטייתו מגירסתו הקודמת. השאלה אם לאמץ את גירסתו החדשה נתונה להכרעת בית-המשפט; שהכרעתו עשויה להתבסס, לא רק על התרשמותו הבלתי-אמצעית מאמינותו של העד, אלא גם על איכות ההסבר שניתן על-ידיו לסטייתו מגירסתו הקודמת. דין זה חל גם על

נאשם העומד לדין ומעיד במשפטו החוזר, וכן על העדים שהעידו במשפט המקורי והשבים ומעידים במשפט החוזר. זה הכלל ופרשתם של המערערים שלפנינו אינה מצדיקה חריגה מכלל זה. גם ההנחה, כי במשפט המקורי לא זכו המערערים לייצוג משפטי ראוי לשמו, לא חיסנה את המערערים מפני הסתמכות אפשרית על דברים שסניגוריהם במשפט המקורי הצהירו בשמם; כגון, בהודעותיהם לבית-המשפט על אודות טיב האמצעים הפסולים שננקטו כלפי המערערים בשלב החקירה ושבעטיים טענו כי הודאות המערערים ושחזורי המעשים על-ידיהם אינם קבילים. אף כאן עמדה לכל אחד מן המערערים האפשרות להסביר בעדותו במשפט הזוטא, על שום-מה אין לייחס משקל להצהרת סניגורו במשפט המקורי ולהעדיף על-פניה את גירסתו הנוכחית.

18. טענתם הכללית השלישית של הסניגורים, כאמור, הייתה כי בהכרעת-דינו לא סיפק בית-המשפט המחוזי מענה לאף אחת מן התמיהות והקושיות שבהצטברותן נמצאה לנשיא ברק עילה מוצדקת להורות על קיומו של משפט חוזר. בדחותם טענה דומה, שהעלו סניגורי המערערים בסיכומיהם, כתבו שופטי הערכאה הראשונה:

אין דיאלוג בינינו לבין נשיא בית-המשפט העליון.
דיאלוג - אם כך ניתן לכנות זאת - מתקיים בינינו לבין
חומר הראיות בתיק, בינינו לבין מצפוננו וחובתנו
כבני-אדם וכשופטים.

אני סומך את שתי ידיי על דברים נכוחים אלה. ניסיון הסניגורים להיאחו בהחלטה בה הורה הנשיא ברק על קיומו של המשפט החוזר, כאמת-מידה לביקורת פסק-דינו של בית-המשפט המחוזי במשפט החוזר, הוא חסר שחר. אזהרה מפורשת מפני הסקת מסקנות כלשהן מן האמור בהחלטתו, לעניין ההכרעה הראויה במשפט החוזר, כלל הנשיא עצמו בגוף החלטתו:

בהחלטה על קיום משפט חוזר אין משום קביעה כי המבקשים זכאים. אין בה גם קביעה כי המבקשים אשמים. יש בה קביעה, כי נפל בהרשעתם פגם המצדיק משפט חוזר. משכך הם פני הדברים, יש להיזהר מקביעת מימצאים במסגרת הדיון בבקשה למשפט חוזר, שיהא בהם משום העמדת עובדות וקביעות עוד טרם נפתח ההליך. יש לוודא, כי ספקות הקיימים באשר להליכים שהיו בעבר, לא ייקראו במשפט החוזר כספק באשמה או כקביעה אחרת לעניין חפותם של המבקשים. בה בעת, יש למנוע מצב שבו דחיית טענה בהליך שלפניי באשר לתוקפם של ההליכים שהיו בעבר, תעמוד לרועץ במשפט החוזר כקביעה לעניין אשמתם הלכאורית של המבקשים. ההחלטה על משפט חוזר כשמה כן היא:

החלטה על משפט חוזר ולא החלטה במשפט חוזר
(פסקה 65 להחלטת הנשיא, פ"ד נג(1) 529, 566).

הנה-כי-כן, משהובאו המערערים לדין במסגרת משפט חוזר, הוטל על בית-המשפט המחוזי לבחון אם הראיות שהובאו לפניו במסגרתו של המשפט החוזר מבססות כראוי את אשמתם בעבירות שיוחסו להם. בחינה זו מוטל על בית-המשפט לקיים כבכל משפט רגיל; ואין לה ולנימוקים שעל יסודם התקבלה בקשתם לקיום משפט חוזר ולא-כלום. הוא הדין בערעור על הכרעת הערכאה הדיונית במשפט החוזר, שאף עליו להתברר על יסוד טענות המופנות נגד צדקת ההכרעה לגופה. נימוקי ההחלטה לקיומו של המשפט החוזר עשויים אמנם להנחות את הצדדים כיצד לכלכל את מהלכיהם במשפט גופו. אך נימוקים אלה אינם מהווים אמת-מידה לביקורתה של ערכאת הערעור על הכרעתה של הערכאה הדיונית במשפט החוזר.

הודאות המערערים

19. הרשעת המערערים התבססה, בראש ובראשונה, על הודאותיהם בחקירת המשטרה. אין תימה שחלק ניכר מטיעוני הסניגורים בערעור הופנו כנגד קביעותיו של בית-המשפט המחוזי בעניין קבילות ההודאות ובעניין משקלן הראייתי. תקצר היריעה מלשוב ולפרט את שלל הגירסות השונות והסותרות שכל אחד מן המערערים מסר בשלב החקירה (באמרותיו, בשיחותיו עם החוקרים, בשיחותיו עם מדובבים סמויים ועם מי שאינם אנשי מרות, בגדר שחזוריו ועוד). אך למען השלמות - וכרקע לדין בכמה מטענות הסניגורים - אסקור את ציוני הדרך העיקריים בהליך חקירתו של כל אחד מחמשת המערערים. במסגרת הסקירה אזכיר גם את עיקרי טענות האליבי, שבשלב החקירה השליכו המערערים עליהן את יהבי הגנתם.

עלי

20. אפתח בהליך חקירתו של עלי, שהאמרות שמסר בחקירתו ביום 7.3.1984 (למחרת מעצרו השני) סימנו את המפנה בחקירת הפרשה כולה. במהלך מעצרו הראשון (שהחל ביום 15.12.1983) מסר עלי גירסת אליבי, כי בבוקר היום שבו נעלמו עקבותיו של המנוח נסע מסכנין לחיפה, ביחד עם סמיר וג'דעאן (האחרון הוא נער תושב סכנין שהועסק עם שניהם בביצוע משלוחים ב"שופר-סל" בשכונת דניה), וכן עם חמד (דודו של ג'דעאן), ברכבו של חמד. עד לשעות אחר הצהרים עבד ביחד עם סמיר בחלוקת משלוחים. בדרכם חזרה מביצוע משלוח בשעות אחר-הצהרים ירד מן הרכב. בעוד סמיר נסע לביצוע משלוח נוסף ניגש הוא לבנק, שם הפקיד שוברי כרטיסי אשראי של המרכול. לאחר שובו של סמיר מביצוע המשלוח, שבו לסכנין יחדיו, במכונית הסובארו של ג'סאן (עובד נוסף של ה"שופר-סל"), לשם הגיעו בין השעות 17:00 ו-17:30.

למחרת (יום שישי) לא נסע לעבודה אלא נותר בסכנין והשתתף בחגיגת אירוסיו של אחיו חוסני. משנעצר עלי בשנית (ביום 6.3.1984) מסר גירסת אליבי שנשנתה בכמה פרטים מגירסתו הקודמת. בשונה מגירסתו הקודמת סיפר, כי בבוקר יום הרצח נאסף בסכנין על-ידי סמיר שהסיע אותו ברכבו לחיפה, וכי לאחר שסיים את עבודתו במרכול, בשעה 16:30 לערך, הלך עם אחיו, חוסני, לחנות בגדים בחיפה כדי לקנות בגדים לחגיגת אירוסיו של חוסני. כן סיפר כי לנסיעה לסכנין, ברכבו של ג'סאן, הצטרף גם פתחי וכי לבתיהם בסכנין הגיעו בשעה 18:15 (ולא בין השעות 17:00 ו-17:30, כפי שטען בעת מעצרו הראשון). חקירותיו למחרת היום (7.3.1984) סימנו את המפנה. הפעם סיפר, כי את המשלוח האחרון של מצרכים ביום הרצח אחר-הצהריים מסרו, הוא וחבריו, לבית לקוחה ברחוב אנטוורפן 33 (כתובת חברו של המנוח, שבדרכו לביתו נחטף); ולבקשת החוקר הצביע על הבית. עם זאת חזר בו מגירסתו מיום אתמול וטען כי עתה הוא בטוח שבמועד האמור פתחי לא חזר לסכנין, עימו ועם סמיר וג'דעאן, ברכבו של ג'סאן. בהודעה נוספת סיפר, כי ביום רביעי 7.12.1983 (היום שקדם ליום הרצח) שמע את סמיר ופתחי משוחחים ביניהם, ליד מקרר מוצרי החלב במרכול, על כוונתם לחטוף ילד משכונת דניה. כן סיפר, כי מדברים ששמע מסמיר ומפתחי, בבוקר יום ראשון (10.12.1983), הבין כי הם אשר רצחו את המנוח והשליכו את גופתו למערה. על גירסה זו חזר עלי בפני חוקר נוסף תוך שציין כי הוא עצמו אינו מעורב ברצח. בשלב מאוחר יותר טען כי מה שסיפר אינו אמת וכי הוא חושש מפני שני חבריו. אך משהרגיעו החוקר כי אין לו סיבה לחשוש, חזר בו מן ההכחשה ואישר את אמיתות גירסתו. למחרת (8.3.1984), בעקבות שיחה עם מדובב (עיסא עאמר) שבה חשף טפח ראשון ממעורבותו שלו במעשים, התחדשה חקירתו של עלי. לבקשתו, נחקר הפעם על-ידי רפ"ק בשן, קצין משטרה שהכיר את משפחתו ושהוזמן לחוקרו למרות שלא נמנה עם צוות החוקרים שהופקד על החקירה. בשיחתו עם בשן התוודה עלי על חלקו בחטיפת המנוח וברציחתו וסיפר על מעשי סדום שבוצעו במנוח. תחילה הפליל במעשים - מלבד את סמיר ואת פתחי - גם את ג'סאן, תוך שנמנע מלהזכיר את דבר מעורבותם של אחמד ושל עאטף, וכן מסר פרטים כוזבים ביחס למקום שאליו הובא המנוח עם חטיפתו, ביחס לדרך שבה הומת וביחס למה שנעשה בבגדיו. אך לאחר שבשן (בהנחיית חוקרי הצח"מ) אמר לעלי כי הוברר לו שהוא משקר, תיקן עלי את גירסתו והודה כי נטל חלק בחטיפת המנוח. עתה סיפר, כי לאחר החטיפה הביאו את המנוח לאתר בנייה, שם ביצעו בו שני חבריו מעשי סדום ואחר-כך היכו בו בקרש עד שמת. את הגופה נטלו עימם ועל-פי המלצתו של סמיר השליכוה אל המערה שליד מושב יעד. בעקבות שיחה נוספת עם המדובב, בה החשיד בביצוע הפשעים את ה"בדואים" (אחמד ועאטף) וכן את סמיר (שלדבריו, "שונא יהודים"), הובא עלי למחרת (9.3.1984) לחקירה נוספת. עתה הזכיר גם את אחמד, כמי שהשתתף עימו ועם

סמיר ופתחי בביצוע החטיפה והרצח, ציין את מקום החטיפה (בצומת הרחובות שבקצה רחוב אנטוורפן), תיאר את לבושו ונעליו של המנוח, ציין כי המנוח החזיק בידו מחברת וכי סמיר לקח את שעון ה"סייקו" של המנוח. מאידך, ניקה מחשד את ג'סאן ואת ג'דעאן. בעקבות שיחתו הבאה עם המדוכב נגבתה מעלי (ביום 10.3.1984) הודעה מפורטת, בה חזר והפליל את עצמו ואת סמיר, וכן גם את אחמד ועאטף, אך כלל בהודעתו גם פרטים שקריים. בהודעה מיום 12.3.1984 הודה כי היה מעורב בביצוע הרצח וסיפר הוא וחבריו חטפו ורצחו את המנוח לאחר שביצעו את משלוח המצרכים לדירה שברחוב אנטוורפן 33. בהמשכו של אותו יום הצביע עלי על אתר בנייה בקרבת אוניברסיטת חיפה, בטענה (כוזבת) כי זה המקום שאליו הובא המנוח עם חטיפתו ושוב נרצח, וכן על המערה שבה הושלכה גופתו. בימים הבאים עברו על גירסתו תהפוכות שונות. יש שחזר וטען לחפותו, או (כמו באמרתו מיום 13.3.1984) חזר וגימד את חלקו להאזנה לשיחת התכנון ולצפייה פסיווית במעשים; ויש שהוסיף דברים ותיקן את אמרותיו הקודמות. חשובה לציון אמרתו של עלי מיום 19.3.1984, בה סיפר לראשונה כי הרצח בוצע ב"בית-דורי"; אך גם באמרה זו כלל עלי נתון שקרי, לאמור, כי הגופה הושארה במקום הרצח והועברה למערה רק למחרת (ביום שישי). חשובות לציון גם הודאתו במעשים, אותה מסר ביום 20.3.1984 לפני השופט שהאריך את מעצרו; וכן הצבעתו ביום 27.3.1984 על המקום ביערות הכרמל שאליו הביא, ביחד עם סמיר ופתחי, את גופת המנוח לאחר הרצח. למחרת סיפר כי כל המשתתפים בחטיפה וברצח (למעט סמיר) ביצעו במנוח מעשי סדום; אך בשעה יותר מאוחרת חזר בו מכל הודאותיו וטען כי הודה מתוך יאוש וכי לאמיתו-של-דבר כלל לא היה מעורב בביצוע המעשים.

פתחי

21. פתחי נחקר לראשונה ביום 15.12.1983. בעדותו מסר גירסת אליבי, ולפיה בסיום עבודתו בביצוע משלוחים, ביום הרצח בשעות אחר-הצהריים, ביקר בבנק בשכונת אחוזה ומשך סך 1,500 ₪. אחר-כך ביקר במספרה ובבית-ספר ללימוד נהיגה; ולבסוף נסע במונית לביתו בסכנין. לאחר סיום עבודתו ביום המחרת (יום שישי) נסע עם סמיר לשוק תלפיות ומשם, ב"טרמפ", לביתו. משמסר את גירסתו שוחרר פתחי לדרכו. משנעצר בשנית (ביום 6.3.1984) חזר רק על חלק מגירסת האליבי שלו, תוך שהשמיט ממנה את דבר הביקורים במספרה ובבית-הספר לנהיגה. עד ליום 11.3.1984 מסר שמונה הודעות ובהן גירסות שונות ומגוונות בדבר מעשיו ביום הרצח. אך יצוין כי בהודעתו מיום 9.3.1984 סיפר כי ביום 7.12.1983 (ערב יום הרצח) הסתודד עם סמיר ליד המקרר במכול. לדבריו, שוחחו ביניהם בענייני העבודה, אלא שהופעתו של עלי קטעה את שיחתם. בכך תמך פתחי בגירסת עלי, שבהודעתו מיום 7.3.1984 סיפר כי ראה את השניים משוחחים; אלא שלגירסת עלי דיברו השניים ביניהם על הכוונה

לחטוף ילד. מפנה משמעותי בחקירת פתחי חל ביום 12.3.1984, עת מסר הודאה ראשונה במעורבותו במעשה הרצח. תחילה אמנם אמר, כי הוא חושד באחמד ובעאטף והתעניין בשאלה מהו "עד-מדינה", ואולם בהמשך דבריו הודה כי הוא עצמו חטף את המנוח ברחוב אנטוורפן והכניסו לטנדר של סמיר. כן סיפר כי עאטף רצח את המנוח בתוך ארגז הטנדר ולאחר מכן נסעו והשליכו את גופתו למערה. לאחר שמסר הודאה מפורשת זו, הודיע פתחי כי הוא חוזר בו, טען כי מה שסיפר אינו אמת וכי אינו זוכר דבר. בשיחתו עם שניים מן החוקרים, ביום 14.3.1984, תיקן את הגירסה שמסר יומיים קודם לכן. הפעם סיפר כי הרצח בוצע באתר בנייה (ולא בארגז הטנדר). גם בסופה של חקירה זו חזר בו מדבריו וטען כי אינו יודע דבר על אודות הרצח; אך בהתחדש חקירתו למחרת היום (15.3.1984) גולל באמרתו, בצורה סדורה למדי, את כל קורות המעשה, למן השתתפותו בשיחת התכנון שקוימה יום קודם לכן - שבה, לדבריו, סוכם להעביר את קורבנם לאתר הבנייה שבו שומר עאטף - וכלה בתיאור החטיפה, הבאת המנוח לאתר הבנייה, הכאתו במקל (על-ידי אחמד) ובאגרופ (על-ידי עאטף) וביצוע מעשי סדום בגופו על-ידי השניים בעודנו חי. את הגופה, שנעטפה בסדין (ולא בשמיכה), השאירו, לדבריו, בחדרו של השומר. למחרת לעת ערב שבו החמישה ונפגשו במקום הרצח, אך רק ה"סכנינים" (קרי: סמיר, עלי והוא עצמו) נטלו משם את גופת המנוח והעבירוה למערה. פתחי הוסיף, כי למחרת (ביום שבת) שמע מסמיר, כי בעת שקושש עצים עם משפחתו בסביבת המערה בדק ונוכח כי הגופה עודנה מוטלת במקומה. ביום 15.3.1984 חזר פתחי על הודאתו בפני המדובבים עיסא עמר ומאיר אלון, שהבינו מדבריו כי הוא מהסס לשחזר את האירוע, מחשש שהשחזור יצולם וישודר בטלוויזיה. אך ביום 17.3.1984, לאחר שהתלבט והיסס, התרצה ויצא לשחזור, בו הוביל את החוקרים אל מקום ההתכנסות ליד ה"שופר-סל", משם אל מקום החטיפה בצומת שבקצה רחוב אנטוורפן, ומשם ל"בית דורי". יצוין כי החוקרים ציפו שפתחי יובילם לאתר הבנייה שבו שמר עאטף, כעולה ממה שסיפר בחקירתו על אודות המקום שבו בוצע הרצח, וכלל לא התכוונו לאפשרות שיובילם ל"בית דורי". אך בית-המשפט המחוזי קבע כעובדה, כי פתחי סבר בטעות כי עאטף שמר ב"בית דורי" (שבו, כזכור, שמר בעבר דודו של עאטף) וכי הצבעת פתחי על מקום זה תומכת באמינות הצבעתו. ואולם משהתבקש להוביל את החוקרים אל המערה טען פתחי כי אינו זוכר את הדרך לשם. באמרתו מיום 28.3.1984 מסר פתחי תיאור נוסף של מעשה הרצח, למן תכנונו ודרך ביצועו וכלה בהסתרת הגופה. הוא חזר והודה במעורבותו במעשים, תוך שהוסיף לתיאוריו כמה פרטים חדשים. הפרט המשמעותי ביותר שהוסף על-ידיו היה, כי לאחר ביצוע הרצח העמיסו את גופת המנוח על הטנדר, נסעו לכיוון האוניברסיטה והשליכוה שם; וכי למחרת היום חזר עם סמיר ועלי למקום שבו השליכו את הגופה, נטלו אותה משם והעבירוה למערה. פרטים חדשים נוספים שציין היו, כי הרעיון לבצע את הרצח הוצע לסמיר על-ידי "האחים המוסלמים בסכנין"; כי המנוח נחנק למוות בעזרת חוט;

וכי גם עלי לקח חלק, עם אחמד ועאטף, בביצוע מעשי סדום במנוח. בו ביום יצא פתחי לשחזור נוסף, במהלכו הצביע על המקום ברמת אדי, שבו הושלכה גופת המנוח בערב שבו נרצח.

סמיר

22. אפנה להליך חקירתו של סמיר. עם מעצרו הראשון מסר סמיר גירסת אליבי, שלפיה ביום שבו נעלמו עקבות המנוח סיים עבודתו במשלוחים בשעה 16:30, החנה את הטנדר שלו במרכז זיו שעל הכרמל וחזר לסכנין ב"סובארו" של ג'סאן. למחרת (יום שישי) חילק משלוחים עד לשעה 13:30, אחר-כך בילה במחיצת מכר (שלמה) עד לשעה 15:15, עת נסע לביתו בסכנין. על אודות האשפה שנמצאה בקרבת פתח המערה, שבתוכה נמצאו עטיפת המחברת והמעטפה שעליהן נרשם שמו, סיפר סמיר, כי ביום שבת נענה לבקשת אימו, לקושש עצים בחורשה שליד המערה ובאותה הזדמנות לזרוק שם את האשפה הביתית שמזה ימים מספר לא נאספה. בחקירתו מיום 18.12.1983 הכחיש סמיר כי היה לו קשר לחנות פרחים בה עבד המנוח והעלה באוזני החוקרים חשדות כלפי ה"בדואים" (בהם אחמד ועאטף), עליהם סיפר כי הם סובבים בשכונה, שותים, צורכים סמים ועובדים בשמירה באתר בנייה הסמוך לבניין ה"שופר-סל"; ובאמרה נוספת מאותו יום ניסה להסביר כיצד אירע שהאשפה הביתית שלו הושלכה בקרבת פתח המערה, כשאת האחריות לכך חזר והטיל על אימו. כן הכחיש כי הוא, או מי מבני-משפחתו, הבחינו בגופה המוטלת במערה. בהמשך חקירתו, למחרת, נזכר לספר, כי מנהל ה"שופר-סל" פיטר את אחמד מן העבודה וסירב לבטל את פיטוריו בטענה שהוא "משוגע". מאידך הוסיף - וזאת בניגוד לגירסתו מיום אתמול - כי אחמד הציע לו לעבוד במשלוח זרי פרחים עבור החנות שבה הועסק המנוח ואף הציגו לפני בעלת החנות. משנעצר בשנית מסר שורת אמרות בהן חזר והחשיד את אחמד ואת עאטף. ביום 11.3.1984 עומת סמיר עם כפל גירסתיו ביחס לנסיעה ב"סובארו" של ג'סאן ביום ביצוע הרצח, כשרק באחת ההודעות מנה גם את פתחי בין הנוסעים. כשנאמר לו, כי בידי המשטרה עדות להשתתפותו ברצח, שב סמיר והפליל את אחמד ואת עאטף ואף העלה השערה, כי גם פתחי - בהיותו חברו הטוב של אחמד - השתתף עימם בביצוע המעשה. בהקשר זה החשיד את פתחי, כי נטל מביתו ללא רשות את המפתח הרזרבי של הטנדר שלו וכי השלושה השתמשו בטנדר זה לביצוע העבירות. בהודעה מיום 12.3.1984 מנה שמות של כמה אנשים נוספים כחשודים אפשריים נוספים. למחרת (13.3.1984) נאות להשתתף ב"משחק", בו העלה לפני השוטרים הצעות לשמות חשודים אפשריים. משנשאל על אודות האפשרות שמא אף הוא עצמו בחזקת חשוד יצא מגדרו ורשם על גבי נייר את המילים "אני רצחתי". בית-המשפט המחוזי לא ראה באמירה זו הודאה ברצח. ברם, מעצם נכונותו של סמיר להשתתף במשחק האמור ראה מקום להסיק כי לסמיר יש ידיעות כלשהן על אודות זהות

הרוצחים. ואכן, עוד באותו היום גילה סמיר נכונות "לדבר" אך דרש מהחוקר הבטחה שהמשטרה תגן עליו מפני אחמד ובני משפחתו. בהודעה נוספת, בה חזר והחשיד את אחמד ואת פתחי, סיפר סמיר כי שמע את השניים משוחחים ביניהם, ליד המקרר במרכול, על חטיפת ילד ועל מקום אפשרי להסתרת גופתו. למחרת יום הרצח, סיפר, גילה סימני חבלה בטנדר שלו. באותו יום (יום שישי) הוצמד אליו אחמד, כסיוע בעבודת המשלוחים, ועל אף שאחמד היה במצב רוח מרומם ידע, לדבריו, כי אחמד השתתף ברצח. ברוח דומה, ותוך שחזר בו מגירסתו הקודמת, סיפר כי לאחר שפיכת האשפה ליד המערה, הבחין לפתע בגופה המוטלת בתוך המערה; ומיד, לדבריו, הבין כי אחמד ופתחי הם שביצעו את הרצח ומיהר להסתלק מהמקום. עתה הודה, כי בשבת אחר הצהריים שוחח עם פתחי על מציאת הגופה וכי פתחי הכחיש את קיומה של שיחת התכנון ואת ביצוע המעשה שסמיר ייחס לו. ביומיים הבאים מסר סמיר כמה הודעות שבהן חזר בו מהודאתו כי ראה במערה את הגופה. כן התכחש לאשר סיפר כי שמע את השיחה בין אחמד ופתחי ב"שופר-סל", בה תכננו השניים את ביצוע הרצח. אך מקץ שלושה ימים נוספים (ביום 18.3.1984) הודה סמיר לפני חוקריו, כי הוא עצמו נהג בטנדר בעת החטיפה וכי אחמד הוא שהעלה את המנוח לטנדר והמיתו. בהודייתו, שהייתה מלווה בככי מר, הסביר סמיר, כי אחמד איים עליו שאם לא ישתף פעולה עימו יהרוג את ילדיו.

אחמד

23. עם מעצרו לראשונה (ביום 20.12.1983) הכחיש אחמד את החשדות. עם סיום עבודתו ביום האירוע - טען - נסע לביתו ולא יצא ממנו עד למחרת. הוא הכחיש שנסע עם סמיר, עלי ופתחי, או ברכבו של מי מהם, וכפר בקיום יחסי חברות בינו לבין עאטף. כשהתבקש להסביר את סימני השריטה שעל צווארו וידו טען, כי אלה נגרמו לו כתוצאה מהתקוטטות ידידותית עם אחיינו, מוחמד סביחי. ביום 22.12.1983 נאמר לאחמד, כי סביחי (שנחקר בינתיים בעניין זה) איננו מאשר את גירסתו וכי תדפיס שעון העבודה ב"שופר-סל" אינו מתיישב עם טענת האליבי שלו; אך אחמד חזר ועמד על גירסתו כמות שהיא. בשיחה עם שותפו לתא (המדוכב פחמאוי), ביום 25.12.1983, הביע אחמד חשש שהודאה מפי סמיר, שהוא בעל רכב דומה לזה שבו נחטף המנוח, תפליל את כל החשודים. כן שח למדוכב, כי בחקירתו הכחיש את דבר קשריו עם סמיר. משנעצר בשנית (ביום 19.3.1984) חזר אחמד והכחיש את החשדות. במהלך חקירתו במשטרת זבולון, ביום 21.3.1984, ביקש אחמד מן החוקר (רוני רובין) לראות את העדויות שנמסרו על-ידי פתחי, סמיר ועלי, תוך שאמר (בנימה נקמנית) שאם הללו הפלילוהו, יודה בעבירות ויפילם בעצמו; ובהקשר זה הציע להפוך לעד-מדינה. על הצעתו להפוך לעד-מדינה חזר אחמד למחרת (ביום 22.3.1984) פעמיים: לראשונה בעת הסעתו ממשטרת זבולון למשטרת עכו, באוזני החוקר שליווה אותו (אברמוביץ),

ובשנית, במהלך חקירתו בעכו, באוזני החוקר חסון גאנם. בכל אחת מן ההזדמנויות נאמר לאחמד, כי המערערים האחרים הודו בביצוע הרצח ושחזרו את מעשיהם. הובהר לו כי חבריו אכן הפלילו אותו, אלא שאין בכוונת החוקרים לאפשר לו לעיין בעדויותיהם, וכי גם הצעתו להפוך לעד-מדינה נדחית. בשלב זה הודיע אחמד כי הוא מוכן למסור עדות, ובהודעה שרשם החוקר גאנם מפיו הודה בהשתתפות ברצח. עם זאת טען, כי היוזמה לרצח הייתה של סמיר. לטענתו, כלל לא פגע במנוח אלא אך המתין ברכב. כן הכחיש את אשר יוחס לו בעדויות חבריו, כי לאחר הרצח לקח את בגדיו של המנוח. בו ביום שחזר אחמד את האירוע. שחזרו תאם את העובדות שבהן הודה, טען שגם בזמן החטיפה נותר על מקום מושבו בטנדר וייחס לאחרים את תפיסת המנוח והדיפתו לתוך הרכב. בשיחה עם החוקר חסון גאנם, ביום 26.3.1984, חזר אחמד על הצעתו להיעשות עד-מדינה. הפעם הציע לשמש כעד-מדינה גם בפרשת רציחתה של דפנה כרמון. הוא ביקש להיפגש עם ראש הצח"מ, במטרה לברר מה יעשו עימו אם יספר כי רצח את דפנה כרמון בהשתתפותם של עאטף ושל כמאל סביחי. בעקבות זאת אכן הופגש עם ראש הצח"מ ומשנענה בשלילה לעניין הצעתו להיעשות עד-מדינה בפרשת רציחתו של המנוח, אמר לראש הצח"מ שאם לא יעזור לו לא יזכה לעזרה מצידו. למחרת (27.3.1984) הביע אחמד נכונות להצביע על המקום שבו נזרקו בגדי המנוח, תוך שייחס את זריקת הבגדים לפתחי ולסמיר. הוא נלקח אל המקום שבו, לדבריו, נזרקו הבגדים, אך משלא נמצא במקום דבר, העלה השערות ביחס לסיבת היעלמותם של הבגדים, בכללן האפשרות שסמיר ופתחי שרפו אותם. ביום 28.3.1984 מסר אחמד אמרה נוספת. הפעם הודה, כי עזר להוריד את המנוח מן הטנדר וכי לסימני השריטה שעל צווארו גרם המנוח. עם זאת טען, כי המנוח הוכה בקרש על-ידי האחרים ולאחר מכן נחנק בעזרת חבל בידי פתחי, סמיר ועלי; טען כי ארבעת האחרים ביצעו מעשי סדום במנוח והכחיש כי גם הוא נטל חלק בכך. ביום 2.4.1984 חזר אחמד והציע את עצמו כעד-מדינה בשתי פרשיות הרצח. בהמשך הדברים חזר בו מדבריו על אודות חלקו ברציחתה של דפנה כרמון תוך שהסביר את יוזמתו כניסיון לשפר את מצבו בפרשת רציחתו של המנוח. באותו היום, משהובא לדיון בהארכת מעצרו, חזר אחמד והודה לפני השופט במעשה הרצח, אך שב וטען להשתתפות פאסיווית בלבד, היינו שהמתין ברכב וכלל לא נטל חלק פעיל באיזה מן המעשים.

נאטף

24. עאטף, שנעצר לראשונה ביום 20.12.1983, הכחיש את החשדות שיוחסו לו. הוא סיפר כי הועסק כשומר באתר בנייה. ביום הרצח הגיע, לטענתו, לעבודה בשעה 15:00 ומאז ועד למחרת בילה במחיצת בן-דודו (קאסם סביחי) ששימש כשומר באתר סמוך. ביום 25.12.1983, בשיחתו עם המדובר (אבו סנינה) שהוכנס לתאו, נכללו אמירות שלכאורה הצביעו על מעורבותו ברצח. אך כאשר נחקר (ביום 27.12.1983) על

משמעות אמירותיו בשיחתו עם המדוכב טען כי מה שאמר למדוכב היה בבחינת "התרברבות" גרידא. ביום 29.12.1983, במהלך תחקור על-פה על-ידי שלושה חוקרים, סיפר עאטף כי הוא אשר רצח את המנוח. התיאור שמסר היה בעליל שקרי: בשעה 17:30-17:00 אסף את המנוח, שהמתין ל"טרמפ" במרכז המסחרי, ברכב טרנזיט צהוב שנגנב בחיפה. אך במקום לנסוע לכיוון הצ'ק פוסט נסע לסכנין, שחט את המנוח בסכין וזרק אותו על ההר ואחר כך זרק אותו ליד הכביש. החוקרים, כזכור, לא ייחסו משמעות להודאה זו. אף בית-המשפט המחוזי, בהחלטתו במשפט הזוטא, נמנע מלראות באמירה זו הודאה בעבירה, אך נראה שבהכרעת-הדין שינה לעניין זה את טעמו. משנעצר בשנית (ביום 19.3.1984) חזר עאטף והכחיש את החשדות. בניגוד לדברים שאמר במהלך מעצרו הראשון הודה הפעם כי הוא מכיר את אחמד אך טען כי אינו מתראה עימו. ביחס למעשיו בשעות אחר-הצהרים של יום ביצוע הרצח טען, כי במועד האמור - כדרכו בהזדמנויות אחרות - הלך לשתות קפה עם דודו (סאלח סביחי), באתר בנייה שבו הועסק דודו כשומר. עם זאת אמר, כי בשעה 16:00 נפגש עם אחמד לשתית בירה ליד ה"שופר-סל" שבו עבד אחמד. וכשהיקשה עליו החוקר כיצד הוא מיישב בין שני הדברים חזר בו עאטף ואמר כי באותו יום לא הלך לדודו. ביום 21.3.1984, בהודעה שנרשמה מפיו על-ידי נצ"מ אלכס איש-שלום, הודה עאטף כי השתתף בביצוע הרצח. תחילה טען כי המעשה תוכנן על-ידי ארבעת המערערים האחרים. אך בהמשך דבריו הודה, שכשבווע לפני ביצוע הרצח נכח בשיחה בה נולד הרעיון. סמיר קרא לפעול נגד הממשלה במעשה חבלה. אחר-כך העלו סמיר ואחמד את הרעיון לחטוף ילד ולהורגו. כל הנוכחים, אמר, הסכימו להשתתף במעשה וכדי "להוכיח נאמנות" החליט גם הוא להצטרף. פגישתם הבאה התקיימה ביום ביצוע החטיפה בשעה 16:00 לערך. במועד זה נפגש עם אחמד לשתית בירה ליד ה"שופר-סל" ונדברו להוציא לפועל את תוכניתם עוד באותו ערב. עלי, פתחי וסמיר היו עסוקים עדיין בביצוע משלוחים. בשעה 17:00 לערך, לאחר שהשלושה סיימו את עבודתם, הצטרפו אחמד והוא עצמו אליהם וכל בני החבורה נסעו יחדיו בטנדר של סמיר. עאטף פירט את סדר הישיבה בטנדר ומסר תיאור זהה לזה שנמסר על-ידי עלי. כן סיפר שהמנוח נחטף ליד מערבול בטון ובעודו מצייר את מקום ביצוע החטיפה נקטעה אמרתו. על יסוד העדויות צוין, כי במהלך שיחתו עם נצ"מ איש-שלום הדגים עאטף את האופן בו נחנק המנוח, אך תיאור מעשה החניקה לא תועד במסגרת האמרה. בשעה יותר מאוחרת באותו היום מסר עאטף אמרה נוספת, שנרשמה על-ידי החוקר שאול עזרא. באמרה זו סיפר, כי שבוע לפני יום החטיפה והרצח נכח בשיחה שבה אחמד וסמיר דיברו על כוונתם לחטוף ילד, כי במעמד זה נכחו גם פתחי ועלי וכי באותה פגישה הסכים להשתתף בביצוע המעשה. להלן חזר וסיפר על פגישתו עם אחמד לשתית בירה, שהתקיימה ביום המעשה. במהלך פגישה זו הודיעם סמיר כי הפעולה תתבצע באותו הערב. על-פי הוראתו המתינה במקומם וכאשר סמיר, עלי ופתחי חזרו מביצוע המשלוחים, עלו אחמד והוא עצמו על הטנדר של סמיר;

כשאחמד מתיישב בתא הנהג ליד סמיר ואילו הוא התיישב בארגז. לאחר שחלפו על פני מספר חנויות שברחוב סובב סמיר את הטנדר ונסע בחזרה אל הכיוון שממנו הגיעו, וליד מערב הלבטון התבצעה החטיפה: סמיר עצר את הטנדר ליד מקום עמידתו של המנוח, עלי ירד ודחף את המנוח אל תוך תא הנהג. אחמד, שישב בתא הנהג, היכה את המנוח והשתלט עליו בעוד עלי, שעלה בינתיים לארגז הטנדר, משך בשיערו של המנוח מבעד לחלון האחורי של תא הנהג. אחמד כלא את ראשו של המנוח בין ברכיו, תחב סמרטוט לתוך פיו וכיסה אותו בשמיכה. לאחר שתיאר בפרוטרוט את מראהו של המנוח, הוסיף עאטף כי ביקש מסמיר לנסוע לאתר הבנייה שבו מועסק דודו כשומר, שכן דודו איננו מצוי בשעה זו במקומו. בהגיעם למקום, מעט לאחר השעה 17:30, סייעו עלי, פתחי והוא עצמו לאחמד להוציא את המנוח, שהיה עדיין בחיים, מתא הנהג ולהכניסו לחדר השומר. בשלב זה, סיפר, כרך סמיר חוט על פיו של הילד ובעזרת אחמד כבל את ידיו בחבל ניילון. אחמד ועלי הביאו קרשים והיכו בהם את המנוח עד שנפל והפסיק להזיז את ידיו. אחר-כך הוסיף, כי לאחר שאחמד קשר את ידי המנוח, קשר הוא עצמו את צווארו של המנוח בחבל טפסנים; ולבקשת החוקר הדגים עאטף את צורת הקשירה על אחד השוטרים. אחר-כך תיאר את מעשי הסדום שנעשו במנוח: עלי הפשיטו מבגדיו והשכיבו על המיטה שבמקום; אחמד, עלי, פתחי, ולבסוף הוא עצמו ביצעו בו מעשי סדום, ובעת שביצע את מעשהו במנוח, הלה כבר היה ללא רוח חיים. בהמשך שינה עאטף את גירסתו וטען, כי לאחר שחנק את המנוח יצא מן החדר והצטרף לסמיר שעמד ושמר בחוץ; ורק לאחר ששלושת האחרים סיימו לבצע במנוח את מעשי הסדום, שב ונכנס לחדר וביצע בו את מעשהו. עאטף הוסיף, כי סמיר אמר כי יש לו מקום מתאים לשים בו את גופת המנוח. לפיכך עטפו את גופתו בשמיכה והניחוה על הטנדר. עלי ופתחי הצטרפו לסמיר, אחמד הלך לביתו ואילו הוא עצמו הלך לעבודתו באתר הבנייה שבו שמר. למחרת סיפר לו סמיר, כי הניח את הגופה בהרים באזור נשר, אך בכוננתו להעבירה למקום אחר שבו לא תתגלה. ביום ראשון סיפר לו סמיר, כי העביר את הגופה למקום מסתור בקרבת סכנין, אך עוד באותו היום שמע עאטף שהגופה התגלתה. בעקבות זה פנה לסמיר שאמר כי לא הותיר במקום סימנים העלולים להחשידם. בשלב זה הסביר עאטף כי השתתף במעשה ממניע לאומני ("חבלה בישראל") אך לא ניתן לו כסף על-ידי שום ארגון. הוא הביע נכונות להראות לחוקרים את המקומות בהם חטפו ורצחו את המנוח. ואכן, עוד באותו הלילה יצא לשחזור במהלכו הוביל את החוקרים אל המקומות שהזכיר בהודעותיו. כן יצא עימם למקום שבו אפשר וימצאו את בגדי המנוח, שלדבריו נלקחו על-ידי סמיר, אך במקום זה לא מצאו דבר. באמרות נוספות שמסר חזר על טענתו כי סמיר לקח את בגדי הילד. כן טען, שחפצי המנוח שנלקחו על-ידי סמיר כללו גם מחבט טניס. ביום 21.5.1984, לאחר שכתב-האישום בפרשת רציחתו של המנוח כבר הוגש לבית-המשפט, נחקר עאטף בחשד למעורבות ברציחתה של דפנה כרמון. אגב חקירה זו התייחס לפרשת רציחתו של

המנוח. תחילה אמר, כפי שטען בחקירתו הקודמת, כי בגדי המנוח נלקחו על-ידי סמיר, אך בהמשך הוא מספר לחוקר כי שמע מפי אחמד כי הוא אשר החביא את הבגדים. בתגובה לשאלות בנושא זה השיב, כי סמיר לקח את הבגדים, אלא שמפי אחמד נודע לו שהוא אשר החביאם.

השגות הסניגורים על קבילות ההודאות

25. שלוש מטענותיהם הפנו הסניגורים כנגד קבילות ההודאות שמסרו המערערים בחקירה: ראשית, טענו, כי את הודאותיהם מסרו המערערים שלא מתוך רצון טוב וחופשי, אלא מחמת לחצם של החוקרים שהפעילו כלפיהם אמצעי אלימות קשים ואמצעים פסולים נוספים. לשיטת הסניגורים, בהפעילם אמצעי אלימות כלפי המערערים לא התכוונו החוקרים להביא להרשעת חפים מפשע. אלא טענתם היא, כי מתוך שהאמינו באשמת המערערים, וביקשו לחלץ מהם הודאות בפשעים שלפי אמונתם בוצעו על-ידי המערערים, לא היססו החוקרים להשתמש כלפיהם באמצעים פסולים. זאת ועוד: לטענתם, הפעלת האמצעים הפסולים לא הייתה פרי יוזמת יחיד של חוקר זה או אחר, אלא פרי של "קשר" שהחוקרים רקמו ביניהם כמהלך חקירתי מתוכנן. שנית, טענו הסניגורים, כי על קיומו של קשר שקשרו החוקרים, לחלץ מפי המערערים הודאות במעשים, ניתן ללמוד, בעקיפין, מן ה"תבניתיות" שאפיינה את התפתחות חקירתם במקביל של חמשת המערערים, שכל אחד מהם נחקר בנפרד מחבריו ועל-כן לא יכול לדעת מה מסר כל אחד מהם. מתמורות זהות שחלו בגירסות המערערים במהלך החקירה ביקשו הסניגורים להסיק, כי החוקרים הכתיבו למערערים, בין במפורש ובין ב"השראה", עובדות שמי מהם אולץ או התרצה להודות בהן בחקירה קודמת, ובדרך זו השיגו מן המערערים הודאות עובדתיות שתוכנן זהה או דומה. ראה לכך שהחוקרים השתמשו ללא הבחנה בטכניקה זו של הכתבת גירסות מצאו הסניגורים בעובדה שבגדר התמורות שעברו על גירסותיהם אימצו המערערים גם עובדות שקריות שנכללו קודם לכן באמרת מי מחבריהם. מכוח הקשר שקשרו ביניהם, הוסיפו הסניגורים, הכחישו החוקרים כי השתמשו באמצעי אלימות קשים כלפי המערערים וב"קשר שתיקה" זה חיפה כל אחד מהם על עצמו וכן על חבריו. ובטענתם השלישית הלינו הסניגורים על מחדלי החוקרים לתעד כראוי ובאופן מלא חלק מאמרותיהם של המערערים. היו, לטענתם, מקרים ששעות ארוכות של שיחה בין חוקר לבין מי מהמערערים לא תועדו במסגרת אמרה אלא אך תומצתו בזיכרון-דברים לאקוני שנרשם על-ידי החוקר. ואף בליקויי התייעוד, טענו, יש כדי להעיד על הפסולים שדבקו בשיטת החקירה ולהביא לפסילת ההודאות.

"קשר החוקרים"

26. את הטענה, שחברי הצח"מ קשרו ביניהם קשר, להשיג את הודאות המערערים תוך שימוש באמצעי אלימות, דחה בית-המשפט בהיותה, על-פניה, בלתי מתקבלת על הדעת. ודי בנימוקיו הנכוחים של בית-המשפט המחוזי כדי להוביל לדחיית הטענה גם מלפנינו: הצח"מ שהורכב לצורך חקירת הפרשה כלל חוקרים מיחידות שונות; ובעצם היותו צוות הטרורגני יש כדי לשלול את סבירות ההנחה לקשירתו של קשר כזה. לא זו אף זו: עם המערערים בתקופת חקירתם באו במגע לא רק חברי הצח"מ, אלא גם רבים אחרים: שוטרי בית המעצר בו הוחזקו, צוותי ליווי הכלואים, אנשי מעבדה ומומחים טכניים, שוטרים מיחידות שונות, עצורים שהופעלו כמדובבים, רופאים שבדקו את המערערים וכן שופטים שדנו בבקשות המשטרה להארכת מעצריהם של המערערים. נמצא כי אין המדובר בקשר שחברי הצח"מ עלולים היו לקשור בינם לבין עצמם, אלא בקשר ענק ("קולוסאלי"), שהקיף בעלי-תפקידים רבים ומגוונים. ובצדק קבע בית-המשפט המחוזי, כי האפשרות לקשירתו של קשר מפלצתי כזה מעיקרה אינה מתקבלת על הדעת; וכי, מכל מקום, אין זה סביר לקבל כי במשך שש-עשרה השנים שחלפו מאז חקירת המערערים ועד לפתיחת המשפט החוזר נצרו כל בעלי-התפקידים הללו את לשונם ולא חשפו את הידוע להם על אודות העוול הנורא שגרמו החוקרים למערערים.

אמצעים פסולים ורצון חופשי

27. הליך חקירתו של כל אחד מחמשת המערערים - שלעיל הבאתי אך בתמצית את עיקרי גלגוליו - ידע עליות ומורדות לרוב: הכחשה, הודיה, התכחשות להודיה, וחוזר חלילה. עשרות האמרות שנרשמו מפי חמישתם רצופות בשינויי גירסות תכופים, סתירות פנימיות ואי-התאמות ביחס לנקודות שונות בין האמרות שמסר כל אחד מהם לבין האמרות שמסרו חבריו, ועירוב נתונים כוזבים בעליל בעובדות אמת בדוקות, שרק מי שהיו מעורבים בביצוע הפשעים יכלו לדעתן. במשפטם, כאמור, התכחשו המערערים להודאותיהם בחקירה; כפרו באמיתות הדברים שנמסרו בגדרן והשיגו על קבילותן. הם טענו כי החוקרים השתמשו כלפיהם באמצעי אלימות קשים, אשר שברו את רוחם והניעו אותם למסור באמרותיהם את ההודאות שהחוקרים הכתיבו להם או שלפי הבנתם ציפו לשמוע מהם. אך בסיומו של משפט הזוטא, שהוקדש לבירור טענותיהם, הגיע בית-המשפט המחוזי לכלל מסקנה עובדתית ומשפטית חד-משמעית, כי גירסות המערערים על קורות החקירה שקוימה בעניינם אינן ראויות לאמונו, וכי התביעה הוכיחה שהודאותיהם בחקירת המשטרה - וכמותן גם השחזורים וההצבעות שערכו בעקבות הודאותיהם - ניתנו על-ידי המערערים מרצון טוב וחופשי. חשוב להדגיש שלהכרעתו הכוללת והחד-משמעית בשאלה האמורה הגיע בית-המשפט לאחר בחינה מפורטת ומדוקדקת של הראיות שבאו לפניו, ביחס לכל אחד ואחד מחמשת המערערים, וקיים דיון נפרד בכל אחד מהם. לבחינה זו הקדיש בית-המשפט כ-350

מתוך כ-400 דפי החלטתו במשפט הזוטא. את דיונו הנפרד בכל אחד מהמערערים פתח בית-המשפט בהצגת התרשמותו מגירסת המערער שבו המדובר ומעדותו. להלן סקר בפרוטרוט את כל הגירסות שמסר אותו מערער במהלך חקירתו, שבחלקן הודה בביצוע הפשעים שבהם הוחשד ושחזר את מעשיו, וחיווה את דעתו ביחס למשמעות שיש לייחס למהלכים השונים בגיבוש מסקנתו לעניין קבילות ההודאות שמסר אותו מערער בחקירתו. בית-המשפט נמנע אמנם מלקבוע כי החקירה הייתה "סטרילית", ונכון היה להניח כי לא נעדרו ממנה "הרמות קול, מילים חריפות ואולי אפילו 'כאפות'". בית-המשפט ציין, כי גם השימוש באלימות קלה (כדוגמת "כאפות") אף הוא מהווה אמצעי חקירה פסול. עם זאת שוכנע כי החוקרים לא הפעילו כלפי המערערים אותם אמצעי אלימות קשים ואמצעים פסולים אחרים שהמערערים הלינו עליהם; וכי באמצעי הלחץ הבלתי-חמורים, שבית-המשפט הניח כי אפשר וננקטו כלפיהם, לא היה כדי לשלול את רצונם החופשי של המערערים. בדחותו את גירסות המערערים עמד בית-המשפט על כך שאמצעי האלימות שעליהם הלינו במשפטם החוזר היו שונים בחלקם מאלה שעליהם הלינו במשפט המקורי. שוני זה ביקשו המערערים לתרץ באי-האמון שרחשו לעורכי-הדין אשר ייצגום במשפטם המקורי, אך בהסבר זה לא מצא בית-המשפט ממש. כן ציין בית-המשפט, כי בעוד שראיות התביעה היו מדויקות ואמיתיות, הרבו המערערים להתחמק בטענת "איני זוכר". לעניין זה הטעים, כי לא בא חשבון עם המערערים על כך שלא זכרו פרטים שוליים; אלא שהמערערים התיימרו שלא לזכור עובדות מרכזיות מן הקורות אותם בשלב החקירה ושעליהן העידו במשפט הזוטא המקורי. את עדויותיהם של המערערים במשפט הזוטא שהתקיים לפניו תיאר בית-המשפט כ"עדויות שטוחות, פלסטיות, חסרות מימד שיקנה להן אוטנטיות, וחסרות מימד של שכנוע הן באופן אמירת הדברים והן, ובמיוחד, באשר לתוכן". להלן הצביע בית-המשפט על כך, כי עוד בחקירתם הראשית התקשו הסניגורים לחלץ מפי שולחיהם גירסה כלשהי, וכי בהגיע שעתם להיחקר על-ידי באי-כוח התביעה התחמקו המערערים מהתמודדות עם שאלות ענייניות שהוצגו להם, בהשמעת מנטרות וסיסמאות (כדוגמת: "אם זה לא מוקלט אז לא אמרתי"; "מהמכות והעינויים שיקרתי"; "אמרתי מה שבראש שלהם"; ו"לא זוכר"). מדי פעם, במקום להשיב לשאלות, הטיחו מילים קשות בתובעים, ירדו מדוכן העדים תוך השמעת הכרזות כלליות בדבר חפותם, ועוד. ובית-המשפט, שהתייחס לתופעות הללו באורך רוח ובחן את גירסות המערערים בחקירה ואת עדויותיהם לפניו לפרטי-פרטיהן, העיד על עצמו כי בסופו-של-דבר נותר עם הרושם כי התפרצויות הזעם של המערערים היוו "תחליף לגירסה". תימוכין לקביעתו, כי ההודאות שמסרו המערערים בחקירה שיקפו אל-נכון את חלקיהם בביצוע הפשעים, מצא בית-המשפט בתיעוד המוקלט והמצולם של השחזורים שערכו המערערים ובהם הצביעו על המקומות שהוזכרו באמרותיהם. בית-המשפט ציין, שאילו היה זה נכון

שהמערערים נכפו להודות במעשים ולשחזרם, היה מקום לצפות שתיעוד השחזורים ינציח אנשים מוכים ושבורים, הנעים בחוסר רצון ממקום למקום וחוזרים באופן מכני על גירסות שהוכתבו ושונונו להם באלימות; בעוד שמתיעוד פעולותיהם של המערערים בשחזורים ניתן להתרשם כי המדובר באנשים השולטים במצב, המובילים את החוקרים אל המקומות שעליהם העידו ואף נותנים להם הוראות. גם מעדויותיהם של חוקרי השב"כ, שלידיהם נמסרו ארבעה מחמשת המערערים, לאחר סיום חקירתם על-ידי המשטרה, עלה, כי מצבם הפיזי של מערערים אלה נראה תקין וכי איש מהם לא התלונן כי הוכה או נפגע בדרך אחרת במהלך חקירת המשטרה.

28. קביעת בית-המשפט המחוזי, כי את הודאותיהם בחקירה מסרו המערערים מרצון טוב וחופשי, התבססה אפוא על מתן אמון מלא בעדויות החוקרים ועל דחייתן כבלתי-מהימנות של עדויות המערערים. העיון בראיות הניח את דעתי, כי בקביעה האמורה אין יסוד להתערבותנו. בעדויותיהם במשפט הזוטא הלינו המערערים על אמצעי אלימות כאלה ואחרים שננקטו נגדם בשלב זה או אחר של החקירה. חלק מתלונותיהם לא הוזכרו בטענות הפסול שהעלו סניגוריהם, או שהיו שונות לחלוטין ממה שטענו הסניגורים. כך, למשל, עלי: את הודאותיו הראשונות, שמסר במסגרת האמרות שנגבו ממנו ביום 7.3.1984 (למחרת היום שבו נעצר בשנית), תירץ עלי באמצעי אלימות קשים שנקטו כלפיו החוקרים באותו היום, אך מן הגירסה שמסר בעדותו במשפט הזוטא נפקדה הטענה החריגה שטען כלפי חוקריו במשפט המקורי, דהיינו כי השקוהו במשקה שגרם לו לאובדן ההכרה. הוא הדין ביחס לטענתו, אותה העלה בשיחתו מיום 13.3.1984 עם ג'דעאן (הנער שנעצר לחקירה אך שוחרר), כי החוקרים חישמלו אותו, ובעדותו במשפט הזוטא הודה כי הטענה אינה אמת. כיוצא-בזה המערער סמיר: רופא של שירות בתי-הסוהר, שבדק אותו ביום 11.3.1984 (חמישה ימים לאחר תחילת מעצרו השני), קבע כי מצבו משביע-רצון. קביעה זו - שבמשפט המקורי לא הועמדה במחלוקת - סתרה את טענת סמיר, כי החל ביום מעצרו הפעילו החוקרים כלפיו אמצעי אלימות קשים; היכוהו בפניו, משכו בשערותיו, דרכו על כפות רגליו ועל אשכיו, ועוד. במשפט הזוטא הטיח הסניגור ברופא, שכלל לא בדק את סמיר. בדחותו עמדה זו התייחס בית-המשפט, בין היתר, לעובדה שבמשפט המקורי עניין זה לא הועמד כלל במחלוקת. כך גם אחמד: בעדותו טען, כי עוד במהלך חקירתו הראשונה (ביום 20.12.1983) היכוהו החוקרים בפניו. לטענה זו לא היה זכר בטענות הפסול שהעלו סניגוריו בפתח המשפט החוזר, כפי שלא היה לה זכר בטענות הפסול שהעלו סניגוריו במשפט המקורי. אף על פניה הייתה הטענה חסרת כל היגיון; וכי למה יכו החוקרים חשוד, שזה עתה הובא לחקירה ובפיו גירסת אליבי שטרם נבדקה? הוא הדין בתלונות אחרות שהעלה אחמד בעדותו: בעדותו הלין, כי ביום 21.12.1983

(במהלך הסעתו ברכב סגור) הוכה על-ידי השוטרים שאף ריססו את פניו בגז מדמיע. טענה זו, שכלל לא הועלתה במשפט המקורי, הוזכרה על-ידי הסניגורים במשפט החוזר; אך טענת אחמד בעדותו הייתה שונה ממה שהציגו סניגוריו. מטענתם עלה, כי השוטרים התיזו גז מדמיע על פניו לאחר שהתפרע במהלך הנסיעה, ואילו הוא טען כי התפרע לאחר שהתיזו על פניו את הגז. דוגמה נוספת: במשפט החוזר חזר אחמד וטען - ככל שכבר טען במשפט המקורי - כי בעת חקירתו במשטרת זכרון-יעקב אולץ לזחול ולאכול בדלי סיגריות. עם זאת לא חזר על הגירסה, שהועלתה בשמו על-ידי סניגוריו במשפט המקורי, שכדי לאלצו לאכול בדלי סיגריות איימו עליו חוקריו באקדח דרוך. טענות אחרות של אחמד נדחו כבלתי-מהימנות. כך, למשל, דחה בית-המשפט את טענתו, כי לשבירת שתיים משיניו גרמו החוקרים שהיכוהו ברגלי שולחן, והעדיף על פניה את גירסת החוקרים כי אחמד הטיח את פניו בשולחן וגרם בכך לשבירת שיניו. דוגמה שונה במקצת מהווה מקרהו של פתחי: משהתלונן לפני השופט שהאריך את מעצרו כי החוקרים היכוהו במקל ושברו את שיניו, הורה השופט לקחתו לבדיקה רפואית. אלא שרופא השיניים שבדקו הסתפק בקביעה כי שיניו של פתחי "עברו טראומה", אך משלא יכול לשלול כי הנזק לשיניו נגרם עקב נפילה, אף לא יכול לאשר את תלונתו כי הנזק נגרם כתוצאה ממכות בעזרת מקל. בית-המשפט לא שלל לחלוטין את האפשרות שפתחי הוכה במהלך חקירתו, אך טענתו כי החוקרים היכוהו במקל ושברו את שיניו נדחתה, בין היתר בהסתמך על עדות המדובב (פחמאוי) כי פתחי סיפר לו כי שיניו נשברו מזמן אך כשיגיע לשופט בדעתו להאשים את החוקרים בשבירתן. גם טענתו, כי יצא לשחזור לאחר שהוכנס לחדר אטום שרוסס בגז, נדחתה, בהיותה בגדר חידוש דימוני שהועלה לראשונה במסגרת המשפט החוזר. גם עאטף העלה בעדותו במשפט הזוטא תלונות שלא היה להן עיגון בטענות שהועלו בשמו על-ידי סניגוריו במשפט המקורי ואף לא במשפט החוזר. כזאת, למשל, הייתה טענתו (המזורה, יש לומר) כי ביום 20.12.1983, היינו עם מעצרו לראשונה, ניפץ אחד החוקרים את חלון חדר החקירות שבו הושב עאטף וחדר לחדר מבעד לחלון השבור כשבידיו פנס ואקדח שלוף. וכזאת הייתה גם טענתו שביום 23.12.1983 ציוו עליו החוקרים לזחול על ברכיו והורו אותו להשמיע קולות של בעלי-חיים. גם תלונותיו, כי הודה בעבירות במהלך חקירתו בתקופת מעצרו השני, עקב איומים שהופנו כלפיו, לא התיישבו עם טענותיו במשפט הזוטא המקורי, כי הודה בעבירות בלחץ מכות ועינויים (ולא עקב איומים).

אלו, על קצה מזלג, מקצת דוגמאות שהעליתי מן העיון בחומר. כמו בית-המשפט המחוזי אף אני התרשמתי כי אין לשלול את האפשרות שבחקירת המערערים עשתה המשטרה שימוש באמצעים פסולים; אך כמותו אף אני התרשמתי, כי אם אמנם נקטו החוקרים כלפי המערערים אמצעים פסולים, לא היו אלה האמצעים

הקשים והחמורים שתוארו בטענות הפסול של הסניגורים ובעדויות המערערים. כלום בנסיבות אלו הוקם יסוד לפסילת קבילותן של הודאות המערערים בחקירה? בע"פ 115/82 מועדי נ' מדינת ישראל, פ"ד לח(1) 194, 197, נפסק, כי אין די בכך שהחוקר נקט אמצעים פסולים כדי להוביל לפסילת ההודאה שמסר החשוד בחקירתו, אלא שעל בית-המשפט לבדוק ולקבוע - על-פי מבחן סובייקטיווי - אם האמצעי הפסול שנקט שלל בפועל את רצונו ואת חופש בחירתו של החשוד; ורק אם התשובה לשאלה זו היא בחיוב, על בית-המשפט לפסול את קבילותה של ההודאה באשר נמסרה שלא מרצון חופשי (כן ראו: ע"פ 154/85 אברושמי נ' מדינת ישראל, פ"ד מא(1) 387, 393-394; ע"פ 747/86 הלל נ' מדינת ישראל, פ"ד מב(3) 447, 450; וד"נ 3081/97 קוזלי נ' מדינת ישראל, פ"ד מה(4) 441, 446-447). השאלה המהותית שבית-המשפט המחוזי נדרש להכריע בה במשפט הזוטא הייתה, אפוא, אם האמצעים הפסולים שנקטה המשטרה בחקירת המערערים אמנם שללו את רצונו וחופש בחירתו של מי מהם, אם ומה להעיד בחקירה, או להחריש. לשאלה זו השיב בית-המשפט בשלילה ובהכרעה זו - המבוססת על התרשמותו הבלתי-אמצעית מעדויות המערערים והחוקרים - אינני רואה יסוד להתערב. בשולי הדברים מוצא אני טעם להעיר - ביחס למה שבעיניי עשוי להתפרש כאמצעי יוצא-דופן בחומרתו - כי המשטרה לא פעלה כהלכה בהפגישה את סמיר עם אמאל אשתו, בעקבות מעצרה של אמאל לחקירה; ומכל מקום שגתה המשטרה משלא טרחה להביא לידיעת סמיר, מבעוד מועד, כי שחררה את אמאל ממעצר. מן החומר אכן עולה, כי מעצרה של אמאל אמנם נדרש לחקירתה בדבר גירסתו של סמיר, שהחשיד את פתחי בגניבת המפתח הרזרבי של הטנדר שלו ועשיית שימוש בו, למטרות החטיפה והרצח, ללא ידיעתו. משמע, כי מעצרה של אמאל לא נועד - ככל שטענו הסניגורים - לשמש כאמצעי לחץ על סמיר. עם זאת נראה, כי משעצרה המשטרה את אמאל ניסו החוקרים להפיק ממעצרה רווח משני שיתבטא בהפעלת לחץ על סמיר. השימוש במעצרה של אמאל כאמצעי לחץ על סמיר - הגם שלפי קביעת בית-המשפט המחוזי לא שלל את רצונו החופשי של סמיר - היה שימוש פסול.

"תבניתיות" ו"השראה"

29. הסניגורים ביקשו לשכנענו בקיומה של תבניתיות שבחקירת המערערים באה לידי ביטוי בשני מישורים: בהתפתחות חקירתו של כל אחד מן המערערים ובהתאמה בין גרסותיהם. את קיומה של תבניתיות מן הסוג הראשון התבקשנו להסיק מהתפתחות החקירה. הסניגורים טענו, כי כל אימת שהחקירה העלתה מידע או ממצא עובדתי חדש, השתנו גרסות המערערים באופן שהותאמו למידע או לממצא החדש. מגמה זו, שלטענתם אפיינה את מהלך החקירה, מקימה חשד שהחוקרים שמו בפי המערערים את גרסותיהם, וכשהתגלו להם עובדות חדשות שלא התיישבו עם אותן גרסות, הכתיבו

למערערים גירסות מתוקנות, שתתאמנה לעובדות החדשות. על קיומה של תבניתיות במישור השני התבקשונו ללמוד מן ההתאמה בין הגירסות שרשמו החוקרים מפי המערערים השונים. הסניגורים טענו, כי הזרמת פרטים מהודעת אחד המערערים למשנהו, תוך שבעקבות זאת משנים המערערים בזה אחר זה גירסות שנמסרו על-ידם, מעצבת דפוס תבניתי נוסף, המחזק את החשד להכתבת ההודאות על-ידי החוקרים. חיזוק לצדקת הנחותיהם, טענו הסניגורים, ניתן למצוא בקיום זיקה חוזרת ונשנית בין קשיים שעוררו גירסות המערערים בשלביה הראשונים של החקירה לבין תפניות שחלו בהמשכה של החקירה, שלכאורה פתרו קשיים כאלה. המדובר, לטענתם, בהתפתחות הדרגתית שאותה הובילו החוקרים עד להשגתן של הגירסות הסופיות. התפתחות זו, נטען, יכלו החוקרים להוביל אך בהפעלת אלימות בחקירות, תוך מיעוט וסילוף תיעודן.

חיזוק להנחתם, שהחוקרים למעשה הכתיבו למערערים את הודאותיהם, ביקשו הסניגורים למצוא בעובדה שבראשית חקירתם ידעו המערערים למסור פרטים מוכמנים (כגון: מראהו של המנוח, תיאור בגדיו, נעליו, השעון שענד והמחברות שנשא) אך לא ידעו למסור נתונים קריטיים הכרוכים בהשתתפותם בביצוע הפשעים; כמו המקום והאופן שבו נרצח המנוח, מתי וכיצד הובלה גופתו למערה שבה התגלתה, ועוד כיוצא-באלה. בטיעונם לפנינו חזרו ועמדו - ככל שכבר עשו לפני בית-המשפט המחוזי - על סיטואציות שונות בגלגוליה של החקירה, מהן ביקשו להעלות ראייה לביסוס עמדתם בדבר תבניתיות החקירה והשראת החוקרים על תוכן ההודאות. כך, למשל, הצביעו על השינוי ההדרגתי שחל בגירסותיו של עלי, בין יום 10.3.1984 לבין יום 14.3.1984, בכל הנוגע לסדר האירועים בשעות אחר הצהריים של יום הרצח. הסניגורים טענו, כי לשינויים שחלו בגירסתו המקורית של עלי הובילו החוקרים במטרה ליישב את תיאורו (כי החטיפה והרצח בוצעו לאחר מסירת המשלוח האחרון של ה"שופר-סל", שנועד ללקוחה ברחוב אנטוורפן 33) עם עובדות שהתבררו להם ממקורות אחרים: כי המשלוח לכתובת האמורה לא היה האחרון באותו יום עבודה; כי בדרכם מביצוע המשלוח האחרון ירד פתחי מן הטנדר וניגש לבנק בשכונת אחוזה; וכי בשלב זה אחמד ועאטף טרם הצטרפו לטנדר של סמיר. כדוגמאות עיקריות לתבניתיות החקירה ולהשראת החוקרים על תוכן ההודאות הציגו הסניגורים את הדרך שבה בדו החוקרים, כביכול, את דבר קיומה של "תחנת ביניים", שבה הושארה גופת המנוח לאחר הרצח עד שהועברה, רק למחרת היום, למערה שבה התגלתה. טענה זו (בדבר "תיאוריית הפיצול") סמכו הסניגורים, בעיקר, על ההתפתחויות שחלו בגירסתו בחקירה של פתחי, שגררו התפתחויות עוקבות גם בגירסתו בחקירה של עלי. משהודו בביצוע הרצח מסרו השניים, כי עוד בערב המעשה הובילו, בטנדר בו נהג סמיר, את גופת המנוח אל המערה והשליכוה שם. אך ביום 15.3.1984 סיפר פתחי - וביום 19.3.1984 חזר על גירסה זו גם

עלי - כי בערב הרצח הושארה גופת המנוח בחדר השומר באתר הבנייה שבו בוצע הרצח וכי רק למחרת היום הועברה גופתו למערה. חידוש זה, נטען, היה פרי השראתם של החוקרים, שהגירסה המקורית - כי סמוך לאחר הרצח הובלה גופת המנוח למערה - לא התיישבה עם גירסתו של ג'סאן, כי ביום הרצח הסיע את סמיר ואת עלי, במכונית ה"סובארו" שלו, מחיפה לבתיהם בסכנין. לא זו אף זו: הודאת פתחי עוררה קשיים אף ביחס לזירת הרצח. מגירסתו עלה, כי הרצח בוצע באתר הבנייה שבו הועסק עאטף כשומר לילה, אך משהתבקש להצביע על האתר הוביל את החוקרים לא למקום עבודתו של עאטף (אתר בנייה ברמת גולדה) אלא ל"בית דורי" (שם הועסק, עד לערב יום הרצח סאלח סביחי, דודו של עאטף). הקושי שמצאו הסניגורים בגירסה זו הוא, שגם סמיר ועלי חזרו עליה בהודעותיהם, אף שלפחות עלי אמור היה לדעת שעאטף עובד באתר בנייה אחר. אף בכך ביקשו הסניגורים למצוא אחיזה להנחתם, כי מה שמסרו שלושה מערערים אלה בהודעותיהם, על אודות זירת הרצח, היה פרי הכתבתם (או "השראתם") של החוקרים. אך גם בכך לא תמה סדרת הבודות שהחוקרים - לטענת הסניגורים - הכתיבו את תוכן למערערים: שכן, משנתגלו יומני העבודה באתר הבנייה ב"בית דורי" (כשבוע לאחר הודאתו של פתחי) הוברר לחוקרים כי בחדר השומר, שעליו הצביעו המערערים כעל זירת הרצח, בוצעו למחרת היום (בוקר יום שישי) עבודות שונות, והאפשרות שהפועלים שעבדו שם לא הבחינו בגופה שהושארה שם מליל אמש, לא התקבלה על הדעת. כדי להתגבר על קושי זה, טענו הסניגורים, שבו החוקרים והשרו מרוחם, הפעם על גירסתו של עלי, אשר סיפר (לראשונה ביום 27.3.1984) כי לאחר הרצח השתתף, עם סמיר ועם פתחי, בהעברת גופתו של המנוח ליערות הכרמל; ולמחרת (28.3.1984) התרצה פתחי לחזור על הגירסה החדשה. כך, לטענת הסניגורים, גרמו החוקרים להעתקתה של "תחנת הביניים", מ"בית דורי" ליערות הכרמל; ובכך, לטענתם, הובילו ליצירתה של גירסה עובדתית חדשה אשר התיישבה הן עם גירסתו של ג'סאן והן עם העובדה שבבוקר שלמחרת הרצח הגופה שוב לא הייתה עוד בחדר השומר ב"בית דורי". אלו מקצת דוגמאות מן התועבות הקשות והחמורות שסניגורי המערערים ייחסו בטענותיהם לחוקרים. בעזרתן חתרו הסניגורים לשכנענו, כי בדרך עקלקלה של עיבוד בדותות, והכתבתן למערערים תוך שימוש באלימות ובאמצעים פסולים אחרים, ייצרו חוקרי הצח"מ, יש מאין, תשתית עובדתית כוזבת להאשמתם ולהרשעתם בדין של המערערים.

30. בית-המשפט המחוזי דחה את טענת הסניגורים בדבר "תבניתיות" החקירה ו"השראת" החוקרים על תוכן הודאותיהם של המערערים, ולא מצא בה יותר מתיאוריה שיסודותיה חלולים ומערערים. ראשית, קבע בית-המשפט, כי תנאי מעצרו וחקירתם של המערערים לא היו גרועים במידה שתגרום להם להודות במעשים שלא עשו. כך, למשל, מזכיר בית-המשפט כי עלי התוודה על חלקו במעשים יום אחד בלבד לאחר

מעצרו השני, ועובדה זו סותרת את הנחת הסניגורים כי עלי הודה אך מתוך רצון להפסיק את לחץ החקירה או בגלל תנאיה. שנית, הטעים בית-המשפט, כי איש מן המערערים לא הציג בעדותו הסבר פוזיטיווי להודאתו, וכי כל שהוצג לפני בית-המשפט בעניין זה הוא טיעונם התיאורטי של הסניגורים. שלישית, ציין בית-המשפט, כי חקירתם במקביל של חמישה חשודים שוללת כמעט לחלוטין את החשש, שההודאות שנמסרו על-ידיהם - הדומות בעיקריהן זו לזו ואשר הפלילו את כל החמישה - היו כולן הודאות-שווא; מה גם שכל אחד מחמשת המערערים הודה במעשים כמה פעמים, בפני חוקרים שונים; שניים מהם (עלי ואחמד) חזרו על הודאותיהם גם בפני שופטים שהובאו לפנייהם להארכת מעצרו; עלי הודה גם באוזני המדובבים שהוכנסו לתאו, וכמותו גם פתחי. גם הרכבו הרחב והמעורב של צוות החקירה, שכלל חוקרים ממחוזות שונים, שולל את ההנחה כי החוקרים התוו את מהלכי החקירה והשרו על תוכנן של ההודאות על-פי תוכנית פסולה שהחוקרים כולם התלכדו סביבה. רביעית, עמד בית-המשפט על כך, שהדמיון בין ההודאות כולל גם פרטים קטנים, "פנימיים", שלא יכלו להיות מוכתבים על-ידי החוקרים; כמו העובדה שבדרכם לביצוע החטיפה סובב סמיר את רכבו וחזר על עקבותיו לכיוון צומת רחוב אנטוורפן, וכן העובדה שלאחר שהמנוח נהדף לתוך תא הנהג, וכדי לסייע לאחמד להתגבר על התנגדותו, הושיט עלי את ידיו מבעד לחלון האחורי של תא הנהג ומשך בשיערו. בהתייחסם לנקודה זו בהכרעת-דינם כתבו השופטים:

אנו רואים להדגיש שבידיעת הנאשמים היו, בין היתר, פרטים שלא ניתן לנחש אותם, או להיעזר ברמז שניתן להם... כדי שנחקר שאינו יודע מידיעתו האישית פרטים אלה, יוכל לאומרם, הדברים צריכים להיאמר לו בצורה מפורשת וברורה, שאינה מותירה מקום לדמיון, שהרי אחרת יכול הנחקר להעלות במחשבתו וריאציות רבות, הן באשר לשיטת הרצח והן באשר לכל הסוגיות הנלוות. רק הכתבת "טקסט" שיטתית יכולה ליצור הצלבה במספר פרטים רב כל כך בין המציאות לבין האמור בהודיות. בהחלטתנו במשפט הזוטא - שללנו אפשרות זו.

עוד ציין בית-המשפט, כי השאלה היחידה שבהודאות המערערים לא נמצא לה מענה היא מה נעשה בבגדיו של המנוח; אלא שבחסר זה אין כדי לעמעם את הדמיון שבין הודאות הנחקרים או לגרוע מחשיבותו. חמישית, סבר בית-המשפט, שאילו היה זה נכון שהחוקרים חפצו להכתיב למערערים - שעל-פי טענות הסניגורים היו בידיהם כ"חומר ביד היוצר" - דברים שיובילו להפללתם, הדעת הייתה נותנת כי יכתיבו להם גירסה מפלילה אחידה וקוהרנטית. מסירתן על-ידי המערערים של הודאות חלקיות וסותרות,

שעד לגיבוש הודאותיהם המלאות הובילה את החוקרים בדרך חתחתים ארוכה, שוללת את ההנחה שההודאות הוכתבו. מסקנת בית-המשפט המחוזי הייתה אפוא, כי זהות או דמיון בין פרטים עובדתיים, שבהם הודו המערערים בחקירתם, מקורם באמיתות תוכנן של ההודאות, ואין לייחסם לנקיטת אמצעים פסולים מצד החוקרים או ל"השראתם" על תוכן הגירסות. בית-המשפט אף הדגיש, שכל אחד מהמערערים הודה בנקודת זמן שונה בביצוע המעשים, כשהחלטתו להודות נבעה מהבנת מצבו באותו מועד.

31. בטענותיהם לעניין תבניתיות החקירה והשראת החוקרים על תוכן האמרות הניחו הסניגורים כי בחקירת חטיפתו ורציחתו של המנוח הנהיגה המשטרה שיטה פסולה של בניית גירסות בדויות, הכתבתן למערערים ושינוין מעת לעת בהתאם לעובדות ולמצאים שהתגלו. אך לביסוס הנחתם האמורה, שעל מידת חריגותה מכל נורמה מוכרת אין צורך להכביר מילים, לא הביאו הסניגורים כל ראיה שבית-המשפט המחוזי יהיה נכון לסמוך עליה. כתיאוריה גרידא, הנחת הסניגורים אינה בלתי-אפשרית, שכן על גירסות המערערים אכן עברו תהפוכות וביחס לכמה הקשרים ניתן אף לזהות השפעות הדדיות בין גירסתו של פלוני לבין גירסתו של אלמוני. הדוגמה הבולטת ביותר - ולטעמי, היחידה שיש מקום להתעכב עליה - נוגעת לשינויים בגירסותיהם של פתחי ועלי ביחס לשאלה מה נעשה בגופת המנוח לאחר הרצח. משהודו בביצוע הרצח טענו השניים, כי סמוך לאחר המעשה העבירו (ביחד עם סמיר) את גופת המנוח למערה שבה התגלתה. שינוי ראשון בגירסה זו חל ביום 15.3.1984, בהודעת פתחי כי לאחר שרצחו את המנוח השאירו את גופתו, עד למחרת בערב, בחדר השומר; ובחקירתו ביום 19.3.1984 חזר גם עלי על הגירסה החדשה. שינוי נוסף בגירסת השניים חל ביום 27.3.1984, בהודעת עלי כי לאחר הרצח נסע עם סמיר ופתחי ליערות הכרמל והניחו שם את הגופה; ולמחרת היום אישר פתחי בחקירתו את גירסתו החדשה של עלי. חפיפה חוזרת ונשנית בין גירסותיהם של פתחי ועלי ביחס לשאלה האמורה - כשפעם מאמץ עלי שינוי בגירסה שמקורו בהודעת פתחי, ופעם מאמץ פתחי שינוי בגירסה שמקורו בהודעת עלי - מעידה אמנם על "תבניתיות" החקירה. הווי אומר: כיוון שגלוי וידוע שחקירתם של פתחי ושל עלי קוימה בעוד השניים מופרדים זה מזה, מחייבות הנסיבות את המסקנה כי עלי לא יכול היה לדעת על השינוי בגירסתו של פתחי, ופתחי לא יכול היה לדעת על השינוי בגירסתו של עלי, אלא מפני החוקרים. אך במסקנה זו, כשלעצמה, אין כדי לתמוך בטענת הסניגורים שהחוקרים הכתיבו למערערים את גירסותיהם המקוריות ואף את השינויים בגירסות אלו, שלדעתם התחייבו מחידושיה ומגילוייה של החקירה. בעיניי אין זה אלא טבעי ומובן, כי בחקירה המנוהלת במקביל כנגד מספר אנשים החשודים כי ביצעו בצוותא עבירה מסוימת, יבקשו החוקרים להיבנות מכל פרט עובדתי חדש שמסר בחקירתו אחד החשודים

לקידום חקירתו של מי מהחשודים האחרים. במסגרת זו עשויים החוקרים להציג לפני חשוד את דברי חברו ולבקש את תגובתו (השוו: דברי הנשיא שמגר בפרשת קוזלי, ד"נ 3081/91 הנ"ל, בעמ' 479). בהפעלת טכניקה "השוואתית", במהלך חקירתם במקביל של חשודים בביצוע בצוותא של עבירה, אין שום פסול או פגם. יתר-על-כן: יש שאף ההגינות מחייבת להציג בפני חשוד גירסה הנוגעת למעורבותו בעבירה, שמי משותפיו מסר בחקירתו, וזאת כדי לאפשר לו להגיב עליה.

מן העיון באמרות המערערים בפרשתנו נקל להיווכח, כי השימוש בטכניקה ההשוואתית היווה אמצעי חיוני לבירור העובדות. בחקירתם הרבו המערערים במסירת פרטים כוזבים, וגם משגילו טפח מיהרו לכסות טפחיים. הדוגמה הבולטת ביותר של פרט כוזב, שנמסר תחילה על-ידי פתחי ושעלי מיהר לאמצו, הייתה הטענה שמערב הרצח ועד לערב יום המחרת נותרה גופת המנוח ב"בית דורי". עד מהרה הוברר לחוקרים כי הטענה כוזבת, והמערערים שהעלו אותה נאלצו להודות כי הגופה ניטלה מהמקום סמוך לאחר המעשה. דוגמה נוספת להכללת פרט כוזב הייתה הטענה שלפיה הומת המנוח בדקירות סכין. אינני סבור, כי המדובר בשקרים בעלמא, אלא במצגים שקריים מכוונים שמן הסתם נועדו להטעות את החוקרים. אינדיקציה לקיומה של כוונה זו ניתן למצוא באמירת עלי למדובב שהוכנס לתאו, כי לאחר שחרורם ממעצרם הראשון נדברו המערערים ביניהם שלא לומר בחקירותיהם אמת בלבד, אלא להוסיף נתונים שקריים במטרה לבלבל את החוקרים ולהקשות עליהם לגבש תשתית להאשמתם. כן יצוין כי בית-המשפט המחוזי מצא יסוד להשראה הדדית ברורה בין הגירסות שמסרו המערערים, ביחס לאמצעי האלימות שיוחסו על-ידם לחוקרים. שקרי המערערים בחקירה, ציין בית-המשפט, אינם ראיה לכך שהודאותיהם הוכתבו להם, ואינה מצביעה (כטענתם) על "נפש רצוצה ורצון שבור". לא זה בלבד ששתילת נתונים שקריים באמרות הנמסרות על-ידם היא תופעה מוכרת אצל חשודים המתוודים על ביצועה של עבירה, אך בוחרים לעשות כן ב"הליכה צעד קדימה ושניים אחורנית", אלא ששקרי המערערים במקרה הנדון מהווים ראיה לכושרם ולכוונתם לשטות בחוקריהם ולהטעותם. במה דברים אמורים? בכך שלא פעם - בניסיונם להוליך שולל את חוקריהם - הציגו המערערים גירסות שקריות שתוכנן לא היה פחות מפליל מהודאותיהם בעובדות נכונות. כדברי בית-המשפט המחוזי בתארו את מגמת ה"שיטוי" שאפיינה את גירסות המערערים בחקירה:

לא בהכרח חייב להיות "ערך מוסף" לבחירת גירסה מסוימת לעומת גירסה אחרת, כאשר שתיהן מפלילות. ערבוב האמת בשקר מקשה על המשטרה להגיע לגירסה, וגם הנאשמים מבינים זאת. הערך המוסף נמצא, במקרה זה, לאו דווקא בהחלפתו של נתון אחד בנתון אחר, אלא

בעצם העובדה שיש מספר גירסות, באופן שהחוקרים מוצפים בפרטים, חלקם נכונים חלקם לא נכונים, וזהו "השיטוי".

ביטוי אופייני למגמה זו מוצא בית-המשפט בשיחתו הראשונה של עלי עם החוקר בשן, בה סיפר עלי כי המנוח נרצח בדקירות סכין:

על-פי השקפתנו, דווקא השיחה עם בשן היא ראייה למניפולטיביות של עלי, ויכולתו "לשתול" פרטים כוזבים בעליל כדי לבלבל את החוקרים. שום דבר לא יכול להסביר את הטיעון כי המנוח נרצח בסכין, כאשר החוקרים ידעו מלכתחילה שזו איננה האמת, וגירסה מעין זו יכולה על כן להיות רק פרי מחשבתו העצמאית של עלי. לא בלבול יש כאן, אלא ניסיון מכוון להטעיה.

על רקע הערכה זו - המקובלת אף על ידי - ניתן להבין, כי הצגת גירסה שמסר אחד המערערים למי מחבריו שימשה בידי החוקרים כאמצעי למיון המידע שהושג בחקירה. לא פעם אירע שהצגת פרט חדש שנמסר על-ידי אחד המערערים, למי מחבריו, גררה תגובה שסייעה לחוקרים לאשש או לשלול את אמיתותו, או אף חשפה פרט חדש שטרם נגלה להם. כך ובהדרגה עלה בידי החוקרים לזהות את המשותף בין הגירסות השונות. עם זאת יצוין, כי הפעלתה של טכניקה זו לא הובילה להתמזגות כל הגירסות לגירסה אחת אחידה. כך, למשל, סמיר - שאף הוא נחקר על כך - לא אימץ את גירסות חבריו לעניין "תחנת הביניים"; ולבסוף, אף חזר בו מהודאתו ושב והכחיש את החשדות. בניגוד למצגי הסניגורים, שינויים רבים שחלו במהלך החקירה בגירסות המערערים לא התיישבו, כלל ועיקר, עם המגמה שהסניגורים ייחסו לחוקרים. רבים מן השינויים הללו לא זה בלבד שלא "פתרו" קשיים שבהם נתקלו החוקרים, אלא שאף הערימו על דרכם קשיים חדשים; ואף בכך יש כדי לשלול את הנחת הסניגורים כי את השינויים בגירסותיהם יש לייחס להשראה פסולה של החוקרים על תוכן האמרות.

ליקויים בתיעוד החקירה

32. בהשגותיהם על קבילות ההודאות ביקרו הסניגורים, כזכור, גם את ליקויי התיעוד. כדבריהם, לא כל דברי המערערים תועדו כראוי באמרות בכתב, ויש שחקירות ארוכות שנוהלו מראשית ועד אחרית על-פה תועדו בסופו-של-יום בזיכרון-דברים קצר. בהתייחסו לטענות אלו קבע בית-המשפט המחוזי, כי אף שיש מקום לבקר את שיטת הרישום, אין להסיק מכך שמן המערערים נמנעה היכולת למצות את הגנתם. ראייה לכך

שהרישום התמציתי והחלקי לא נועד לפגוע בהגנת המערערים נמצאה לכית-המשפט בעובדה כי בחומר המתועד נכללו, לצד אמירות ועובדות העשויות להפליל את המערערים, גם אמירות ועובדות העולות בקנה אחד עם האינטרס שלהם. את ליקויי התיעוד נטה בית-המשפט לייחס ליכולת הטכנית המוגבלת שהייתה לחוקרים בתקופה בה קוימה חקירת המערערים, ומכל מקום שלל לחלוטין את הנחת הסניגורים כי בעריכת תיעוד חלקי התכוונו החוקרים להעלים ראיות שתמכו בהגנת המערערים.

לא מצאתי יסוד להניח כי ליקויי התיעוד היו מכוונים, או שבפועל פגעו בהגנתם של המערערים. נמצא שלליקויי התיעוד אין משמעות לעניין ההכרעה בשאלת קבילות הודאותיהם של המערערים. בית-המשפט המחוזי ייחס את הליקויים לשיטות ולאמצעים שהיו מקובלים בעבר. ואכן, לפי הידוע שיכללה המשטרה בשנים האחרונות את שיטות התיעוד המקובלות בחקירותיה; כך שנוכל להניח כי ליקויים שהיו נחלת העבר תוקנו בינתיים. עם זאת מוצא אני לנכון להעיר, כי רובן ככולן של טענות הסניגורים לעניין "תבניתיות" החקירה עשוי היה להיחסך, אילו הקפידו חוקרי המשטרה לתעד כראוי את מהלכי גביית האמרות. עיון באמרות ובזיכרונות הדברים, שבהם תיעדו החוקרים את דברי המערערים, מעלה, שככלל נרשמו הדברים כאילו נאמרו על-ידי המערערים מיוזמתם, בעוד שבחלק מן המקרים נקל להתרשם כי דברי הנחקר נאמרו בתגובה לדברים שהוצגו לפניו על-ידי החוקר. בולטות לעניין זה במיוחד (מכלל דוגמאות אפשריות נוספות שלא אתעכב עליהן) אמירותיהם העוקבות של עלי ופתחי, ביחס לשאלה מה עשו המערערים בגופת המנוח לאחר הרצח. דבריהם של השניים נרשמו, כאילו כל אחד משניהם מסרם מיוזמתו, בעוד שגלוי וברור כי עלי חזר בו מגירסתו המקורית, ואימץ את הגירסה כי בליל הרצח הושארה הגופה ב"בית דורי", לאחר שהחוקרים הציגו לפניו את גירסתו החדשה של פתחי; ואילו פתחי זנח את הגירסה האמורה, ואימץ תחתיה את הגירסה שלפיה הונחה הגופה ביערות הכרמל, לאחר שהחוקרים הציגו לפניו את גירסתו החדשה של עלי. בכגון דא, כך הדעת מחייבת, היה על החוקרים לנהוג על-פי הכלל הבא: כאשר חשוד אומר בחקירתו דברים, לא כחלק מגירסתו הנמסרת ברצף, אלא בתגובה לדברים שהחוקר מציג לפניו ומבקש את תגובתו עליהם, חייב התיעוד לשקף גם את שאלת החוקר. לוא כך נעשה בענייננו הליכי בירורם של המשפט החוזר ושל ערעור זה היו מתקצרים עד מאוד.

השגות הסניגורים על צדקת ההרשעה

33. משמצא כי הודאות המערערים בחקירה קבילות כראיה, ייחס להן בית-המשפט המחוזי את מלוא המשקל. הסניגורים טענו, כי משקבע בית-המשפט - בהחלטתו במשפט הזוטא וכן בהכרעת-הדין - כי עדויות המערערים לפניו אינן ראויות לאמונו,

שוב לא יכול לייחס להודאותיהם בחקירה משקל כלשהו. הואיל והודאות המערערים הן הראיה המרכזית לאשמתם, טענו הסניגורים, משולים המערערים לעדי-תביעה נגד עצמם. כיוון שעדויותיהם בבית-המשפט נתגלו כבלתי-מהימנות היה זה בלתי-בטוח לבסס על הודאותיהם בחקירה ממצאים כלשהם; שאם מה שטענו באמרותיהם בחקירה ובעדויותיהם בבית-המשפט לעניין חפותם אינו מהימן, מניין לנו שניתן לסמוך על מה שאמרו בחקירה בדבר אשמתם? בטענות אלה אין כל ממש. הלכה מיוסדת היא מלפנינו, כי דבר שהנאשם העיד עליו בחקירת המשטרה לחובתו (ונמצא לגביו כי נמסר מרצונו החופשי) מהווה ראיה כנגדו, ואילו דבר שהנאשם העיד עליו בחקירת המשטרה לזכותו, אינו ראיה כל-עיקר אלא אך טענה עובדתית שעל הנאשם להוכיחה (ע"פ 205/75 קרנץ נ' מדינת ישראל, פ"ד (2) 471, 474-475). העדויות שמסרו המערערים להגנתם במשפט נדחו על-ידי בית-המשפט המחוזי מכול וכול. בכך נשמטו הטענות שהעלו בחקירת המשטרה לעניין חפותם, בעוד שהודאותיהם - שלגביהן נקבע כי נמסרו מרצון חופשי - נותרו על כנן. לא למותר להוסיף, כי בהיותו ער לנטייתו של כל אחד מן המערערים לגמד את חלקו בביצוע המעשים הנוראיים שתיאר בהודעותיו ולהטיל את רוב ועיקר האחריות לתכנון ולביצוע על שותפיו, נמנע בית-המשפט מלבסס את אשמת מי מהם (להבדיל מטענותיהם בנושא האליבי והמניע) על דברים שנמסרו על-ידי מי מחבריו בחקירת המשטרה ושלא ניתנה לו הזדמנות להתמודד עימם.

34. הסניגורים טענו כי בדברים שאמר עלי לג'דעאן, סמוך לפני שחרורו של האחרון מן המעצר, יש משום ראיה המערערת את אמינות הודאתו בחקירה של עלי. המדובר באותה שיחה, שבה סיפר עלי לג'דעאן כי הודה במעורבותו בלחץ החוקרים שהיכו ואף "חישמלו" אותו. בחקירתו סיפר ג'דעאן, כי ביום הרצח חזר מחיפה לסכנין ברכבו של ג'סאן וכי גם עלי וסמיר חזרו עימם באותו רכב. והנה בשיחתם, בעוד ג'דעאן תמה עליו מדוע הודה בחקירה אם לא היה לו חלק בביצוע העבירות, מפציר עלי בג'דעאן כי יחזור בו מן הגירסה שמסר בחקירתו ויעיד כי עלי לא חזר עימו ביום הרצח ברכבו של ג'סאן, זאת כדי שגירסתו שלו כי נסע בטנדר של סמיר תוכל לעמוד. בסופו-של-דבר לא מצא בית-המשפט לשלול את הגרסה, שלפיה סמיר ועלי אכן חזרו לסכנין ביום הרצח ברכב הסובארו של ג'סאן; אלא שהם עשו כן לאחר שרצחו את המנוח והטילו את גופתו ביערות הכרמל. לטענת הסניגורים, הדברים שאמר עלי לג'דעאן, במטרה לשדלו לחזור בו מן האליבי שסיפק לו בעדותו בחקירה, מהווים ראיה ניצחת לכך שעלי הודה בחקירה לאחר שהחוקרים שברו את רצונו החופשי, ולא היה מקום לייחס להודאתו משקל ראייתי כלשהו.

דין הטענה להידחות. בית-המשפט המחוזי קבע, כי דברי עלי לג'דעאן אינם מהווים הוכחה לשבירת רצונו החופשי. שיחתם של השניים התקיימה בעקבות ההודאה הנוספת שמסר עלי בחקירתו מיום 13.3.1984, בה חזר וגימד את חלקו בפרשה, שלדבריו התבטא רק בהאזנה לשיחת התכנון ולנוכחות פסיווית במהלכי הביצוע; ונראה שלעת הזאת ביקש לעמוד על גירסה זו, בהאמינו כי תועיל לו יותר מאשר הניסיון לשוב ולהיאחז בטענת האליבי שהעלה בראשית החקירה. על כן, היה זה אך הגיוני שינסה לשכנע את ג'דעאן שלא יסתור את גירסתו זו, דבר העלול לערער את אמינותה בעיני החוקרים. בית-המשפט יחס משקל גם לאפשרות שדברי עלי לג'דעאן היוו חלק ממהלכי השיטוי המניפולטיביים שאפיינו את מהלך חקירתו של עלי, ששוב ושוב שינה את טעמו בחקירה מבלי לחשוש כלל ועיקר מפני החוקרים. העיון בדברי עלי בחקירותיו ובשיחותיו עם מדובבים סמויים הניח את דעתי כי אין להתערב בקביעת בית-המשפט המחוזי כי בדברי עלי לג'דעאן אין כדי לערער את משקלן הראייתי של הודאותיו. עלי הרבה לשטות בחוקרים. דוגמה אחת לכך כבר הוזכרה (אמירתו לחוקר בשן כי המנוח נרצח בדקירות סכין). דוגמה נוספת לניסיונו לשטות בחוקרים, שבו הודה במו-פיו, מצויה בכך שבמהלך אחת מהצבעותיו על זירת הרצח הצביע על מקום שונה מזה שעליו הצביע זמן קצר קודם לכן. בהתייחסו לכך (באמרה מיום 21.3.1984) אמר, כי הזירה שעליה הצביע קודם לכן הייתה פרי סיכום שאליו הגיעו המערערים לאחר שחרורם ממעצרם הראשון, עת החליטו (לדבריו, בהנחייתם של אחמד ועאטף) שאם ייעצרו שוב יובילו את החוקרים למקום זה. על כך שבחקירתו נוהג הוא לשטות בחוקרים עמד עלי בהזדמנויות נוספות. כך, למשל, בשיחתו (מיום 8.3.1984) עם המדובב עיסא עאמר אמר: "חשבו שיתפסו ממני משהו. אני משחק אותה עליהם. פעם הייתי אומר להם יכול להיות הוא רצח ופעם שנייה הייתי אומר להם יכול להיות זה".

מניע

35. הסניגורים טענו, כי בנסיבות העניין ולנוכח אופי המעשים שבהם הואשמו (חטיפת נער צעיר, רציחתו באכזריות והתעללות מינית בגופתו) היה על התביעה להראות שלמעוררים היה מניע לביצוע עבירותיהם. בהקשר זה הטעימו הסניגורים כי חקירת ארבעה מן המערערים על-ידי השב"כ (שדבר קיומה נחשף לראשונה ברוח קרפ) שללה את ההנחה כי לנחקרים היה מניע לאומני לביצוע המעשים. היעדר מניע מוכח, טענו הסניגורים, תומך באפשרות שהמערערים כלל לא ביצעו את המעשים שבהם הורשעו.

בירור השאלה, אם למערערים היה מניע לביצוע עבירותיהם, חורג מגדר ההכרעה בשאלה אם אשמתם הוכחה. אך לנוכח טענת הסניגורים אדרש גם לשאלה זו. בית-המשפט המחוזי בחן בהכרעת-דינו את שאלת קיומו של מניע. תחילה הבהיר, כי

הטענה שלפיה שלל השב"כ את ההנחה בדבר קיומו של מניע לאומני אינה משקפת את המצב לאשורו. כל שקבע השב"כ, ביחס לארבעת המערערים שנחקרו על-ידי, היה, כי המערערים "לא השתייכו לאחד מגופי הפח"ע, או התארגנות מקומית או קבוצה לאומנית". בית-המשפט ציין כי חוקרי השב"כ הדגישו בעדויותיהם לפניו, כי המנדט שניתן להם היה אחד ויחיד, היינו "לבדוק את ההשתייכות או אי ההשתייכות של הנאשמים להתארגנות או לגוף לאומני". לפיכך נזהרו מלנקוט עמדה בשאלה אם המערערים ביצעו את המעשים ובשל איזה מניע. כן "לא בדקו, וממילא לא הגיעו למסקנות, בשאלה אם הונעו הנאשמים או מי מהם על-ידי מניע לאומני, בין כמניע יחיד ובין אם כמניע המצטרף למניעים אחרים". להלן נדרש בית-המשפט לבדיקת שאלת מניעיהם של המערערים לגופה. מבדיקת הודאות המערערים בחקירה העלה בית-המשפט, כי המערערים ייחסו את מעורבותם במעשים לשני מניעים עיקריים: האחד מניע לאומני, כאשר כל אחד מן המערערים טוען לקיומו אצל מי משותפיו לביצוע הפשעים. והשני, פחד מפני מי מהאחרים שכל אחד מהמערערים תירץ בו את היגררותו להשתתפות במעשים.

די להזכיר, בתמצית, כמה מהתבטאויות המערערים. בהודאתו מיום 10.3.1984 אומר עלי, כי הוא חושד שאחמד ועאטף עובדים עם ארגון חבלני וייתכן שבשל כך רצחו את המנוח. כן יודע עלי לספר כי סמיר שונא יהודים וכי ראה שסמיר קיבל כסף מאחמד. למחרת היום מוסיף עלי כי שמע את אחמד אומר ש"כל היהודים מניאקים", כי מנהל ה"שופר-סל" רוצה "לזרוק אותו מן העבודה, ולכן הוא רוצה לחטוף ילד". לאחר ששחזר את המעשים תפס עלי את ראשו ונשמע מקלל, ולשאלת השוטר השיב, כי הוא מקלל את סמיר שהשפיע עליו להצטרף אליו ולחטוף ילד. פתחי (בהודאתו מיום 28.3.1984) מייחס את ייזום הפשעים לאחמד ולסמיר. סמיר אמר לו, כי הוא מכיר את האחים המוסלמים בסכנין והם שאמרו לו "תחטוף אחד ולא משנה מי תהרוג אותו"; ואילו אחמד אמר לסמיר כי גם הוא תומך באחים המוסלמים. את מעורבותו שלו במעשים מתרץ פתחי בפחד מפני אחמד וסמיר שאיימו עליו ברצח (אם לא יצטרף אליהם). סמיר (בהודאתו מיום 18.3.1984) תולה את האשם באחמד, שאמר לו כי הוא רוצה "לחטוף אחד", ולשאלתו למה הוא רוצה לחטוף, השיב אחמד כי "זה עניין פוליטי". את מעורבותו שלו מתרץ סמיר בפחדו מאחמד, שלדבריו איים עליו בסכין ואמר כי יחתוך אותו ויהרוג את ילדיו אם לא יצטרף אליו. אחמד תולה את האשם בסמיר. בהודאתו מיום 22.3.1984 אומר אחמד, כי סמיר סיפר לו כי בסכנין אמרו לו להרוג יהודי וכי הוא רוצה לחטוף ולהרוג "אחד יהודי". את מעורבותו שלו במעשים מתרץ אחמד בפחדו מן האחרים, שלדבריו איימו עליו בנשק ואמרו ש"יחסלו אותו" אם לא יצטרף אליהם. עאטף (בהודאתו מיום 21.3.1984) מספר כי שמע את סמיר מדבר

עם אחמד על חטיפת ילד מהאזור. סמיר אמר שצריך לעשות משהו נגד הממשלה ולחבל במישהו, והשניים הסכימו ביניהם "שצריך לחטוף ילד, לא חשוב מאיפה, ולהרוג אותו". בהודאה מיום 28.3.1984 הוסיף עאטף, כי בשיחה בה נכחו כל המערערים אמר סמיר, כי עליהם לבצע פעולות חבלה בתוך ישראל וכי לאחר מכן בדעתו לפנות לארגון פתח "שישלם להם פרס" על כך. עאטף, בשונה מחבריו, אינו מתרץ את מעורבותו בפחד מפני מישהו. לדבריו, לא איימו עליו אלא רק שכנעו אותו שעליו להוכיח את נאמנותו, ולכן לא יכול היה שלא להצטרף אליהם.

די בדברי המערערים בחקירה כדי להעיד עליהם כי ביצעו את מעשיהם בשל מניע לאומני. טענות ארבעה מהם, כי הצטרפו לביצוע העבירות אך בשל פחד מן האחרים, אינן גורעות מאומה מצדקת הקביעה האמורה. כפי שציין בית-המשפט המחוזי בצדק, כי אמירות המערערים בהקשר זה "הן אמירות אופייניות שניתן לצפות להן מנאשמים שהתוודו והמחפשים דרך להקטין ולגמד את חלקם בביצוע המעשה".

דבר-מה נוסף

36. לדחיית השגות הסניגורים על קיומם של דברי-מה נוספים, שבכוחם לחזק את אמינות ההודאות, אוכל להסתפק בהתייחסות תמציתית לראיות המצויות. בכלל אלה יש להזכיר את העובדה שבחקירתם היטיבו המערערים לתאר את מראהו, בגדיו, נעליו, שעונו ומחברותיו של המנוח. בשלב החקירה היו כל אלה פרטים מוכמנים שרק מי שהשתתף בביצוע העבירות יכול היה לדעתם. לטענת הסניגורים, כי היו אלה החוקרים שהחדירו לתודעתם של המערערים פרטים עובדתיים אלה (שנמסרו למשטרה על-ידי הוריו של המנוח), לא מצאתי כל אחיזה. עוד יוזכר, כי כל המערערים שחזרו את מעשיהם והתיעוד המצולם של השחזורים שולל מכול וכול את טענת הסניגורים כי היו אלה מהלכים שהודרכו על-ידי החוקרים. דוגמה בולטת במיוחד מהוות הצבעותיהם של עלי ופתחי על המקום ברמת אדי שעל הכרמל, שבו הניחו את גופת המנוח לאחר הרצח. השניים שהובילו את החוקרים אל המקום, בגדר שתי פעולות נפרדות, הצביעו על שתי נקודות המרוחקות זו מזו כ-110 מטרים בלבד. עובדה זו מאששת את אמיתות התוודותו של כל אחד מהשניים כי נטל חלק בהובלת הגופה למקום זה. יצוין כי הבדיקה העלתה כי המקום בו הניחו המערערים את הגופה מרוחק כארבע דקות נסיעה בלבד מ"בית דורי" שבו נרצח המנוח. דבר-מה רב-ערך, לתמיכת הודאתו של סמיר, מהווה ערימת האשפה הביתית שסמיר הודה בהנחתה בקרבת פתח המערה. הסניגורים חזרו וטענו, כי אך בתמימות ובהיסח הדעת שפך סמיר את אשפתו בקרבת פתח המערה וכי בעת מעשה כלל לא ידע על דבר הימצאותה במערה של גופת המנוח. יצוין כי ביחס לשאלה, אם בעת ששפך את האשפה הבחין בגופה שבתוך המערה, היו בפי סמיר יותר מגירסה אחת. אך העיקר הוא שלסמיר לא היה שמץ של הסבר, על שום מה טרח

במעלה הדרך עד לפתחה של מערה זו, בעוד שאת אשפתו יכול לשפוך במכל איסוף, אם בעירו ואם באזור שבו, לטענתו, קושש עצים לבקשת אימו. אין לדעתי ספק, כי לשפיכת האשפה במקום זה הייתה לסמיר סיבה הקשורה בביצוע הרצח; ולכך ניתן להעלות על הדעת סיבות אפשריות אחדות. מאידך ברור, כי בעת מעשה לא זכר כי תכולת אשפתו כוללת שני מסמכים הנושאים את שמו. השריטות על צווארו של אחמד חיזקו את התוודותו במהלך החקירה, כי השריטות נגרמו לו במהלך מאבקו עם המנוח. בעדותו בבית-המשפט חזר אחמד על הגירסה שמסר לראשונה, כי השריטות נגרמו לו במהלך התגוששות ידידותית עם אחיינו מוחמד סביחי, והאחיין - שבחקירה הכחיש גירסה זו - הובא עתה כעד לתמיכתה. אך בית-המשפט המחוזי נימק כהלכה את החלטתו לדחות את עדויותיהם של אחמד ושל אחיינו. יצוין כי אחמד ניסה לתרץ את הודאתו בכוונתו להפליל את ה"סכנינים" (סמיר, פתחי ועלי), וזאת לאחר שהחוקרים סיפרו לו כי שלושה אלה הפלילו אותו. אך לאחמד לא היה כל הסבר, על שום מה החלטתו להשיב לסכנינים כגמולם הניעה אותו להפליל גם את עצמו. לא למותר להוסיף, כי הודאותיהם בעבירות, בזה אחר זה, של חמישה אנשים שונים - הנמנים עם שתי אוכלוסיות שונות, שלושה מהם בני סכנין ושניים מהם בדואים - מהוות דבר-מה נוסף התומך בכל ההודאות. תימוכין נוספים באמינות ההודאות יש בעובדה ששלושה מן המערערים (אחמד, סמיר ופתחי) הציעו, בשלב זה או אחר של החקירה, להפוך לעדי מדינה. הסניגורים שהתקשו להתמודד עם ה"יש" קיוו להיושע מן ה"אין", היינו מן העובדה שב"בית דורי" לא התגלו שום ממצאים אובייקטיביים שבכוחם לחזק את הודאות המערערים כי במקום זה רצחו את המנוח והתעללו בגופתו. אלא שמאז ביצוע הרצח ועד לבדיקת זירת ביצועו ב"בית דורי" חלפו עברו יותר משלושה חודשים; ודי בכך כדי להסיר מעל הפרק גם טענה זו.

טענות אליבי

37. גם דחייתן של טענות האליבי, שעליהן סמכו המערערים את הגנתם, אינה מצריכה התייחסות מפורטת. לבירור טענות אלו הקדיש בית-המשפט המחוזי כמאה עמודים מהכרעת-דינו, בגדרם עסק לפני ולפנים בכל טענה וטענה. לאחר בדיקה מדוקדקת של גירסות המערערים קבע בית-המשפט המחוזי שגירסותיהם אינן מהימנות, ואילו בדיקת עדויותיהם של העדים החיצוניים העלתה כי אף אחת מהם אינה מספקת למי מהמערערים עיגון לגבי יום הרצח לאחר השעה 17:30. לפיכך דחה בית-המשפט את טענות האליבי. למותר לציין, כי הנטל להוכיח את טענות האליבי רבץ על המערערים. עיינתי בעדויותיהם ובראיות האחרות שהובאו על-ידיהם להוכחת טענות האליבי, בנימוקיו המפורטים של בית-המשפט המחוזי לדחיית הטענות ובהשגותיהם של הסניגורים על צדקת הכרעתו של בית-המשפט המחוזי, ומסקנתי היא כי הסניגורים

לא העמידו לפנינו גם שמץ טעם העשוי להצדיק התערבות בהכרעת בית-המשפט המחוזי.

38. את הגירסות שמסרו המערערים בחקירה, על אודות מעשיהם ביום הרצח ולמחרת היום, כבר פירטתי. העיון באמרות המערערים בחקירה מעלה, שגירסות האליבי שלהם לקו בסתירות מסוגים שונים: סתירות בין מה שמסרו בחקירתם במהלך מעצרו הראשון לבין מה שמסרו בחקירתם לאחר מעצרו השני, סתירות פנימיות בנתונים שמסרו על אודות זמני ביצוען של פעילויות שונות וזהות המעורבים בהן, סתירות בין גירסות המערערים השונים, ועוד. עתה יש להוסיף, כי גירסות האליבי שמסרו בעדויותיהם במשפט, נשנו בפרטים שונים - מהם משמעותיים ביותר - ממה שמסרו בשלביה השונים של החקירה. אסתפק בכמה דוגמאות.

דוגמה אופיינית לשינוי בעל משמעות רבה ניתן למצוא בגירסותיו של עלי ביחס לשעת חזרתו לביתו בסכנין, ברכבו של ג'סאן, ביום הרצח. בעוד שעם מעצרו הראשון טען כי הגיע לביתו בשעה 17:00-17:30, ובחקירתו לאחר מעצרו השני סיפר כי הגיע בשעה 18:15, הרי שבעדותו במשפט נקב בשעה 19:00. ההסבר לשינוי זה אינו יכול להיות תמים, שהלוא ברי כי הגירסה שמסר בשלב החקירה נועדה "להרחיקו" מזירת הרצח בשעה מוקדמת ככל האפשר. אין זאת אלא (כפי שקבע בית-המשפט המחוזי) שאת השינוי בגירסתו, ביחס לשעת החזרה לסכנין, יש לייחס לניסיונו של עלי להתאים את גירסתו לגירסה שנמסרה על-ידי סמיר, שבנתון לתהפוכות השונות שחלו בה ייחס את שעת חזרתם לסכנין לשעות שונות שבין 18:30 ו-19:10. אלא שגם לגירסתו של סמיר לא נמצאו תימוכין בעדותו של ג'דעאן, שהוזמן לתמוך בה אך סתר אותה (וכן גם את גירסתו הוא ובכך ערער גם את אמינותו). לא למותר להוסיף, כי הגירסה שמסר עלי בעדותו נשנתה מן הגירסה שמסר בשלב החקירה גם ביחס לכמה עניינים נוספים: מתי ולמי ביצע את המשלוח האחרון מן ה"שופר-סל", באיזו שעה ביקר בבנק לצורך הפקדת שוברי כרטיסי האשראי של המרכול, מי ומי נמנו עם הנוסעים ברכבו של ג'סאן לסכנין, ועוד. הוא הדין בעדותו של סמיר, שגם היא לקתה בסתירות פנימיות ביחס לשאלה מי ומי נסעו ברכבו של ג'סאן מחיפה לסכנין.

חלק מן הגירסות התאפיינו גם בכבישת פרטים או בשתילת פרטים כוזבים. הדוגמה הבולטת לכבישתה של גירסה הוא אחמד: בהודעותיו בשלב החקירה טען אחמד, כזכור, כי בתום יום העבודה חזר לביתו ועד למחרת לא יצא מפתח הבית. ואולם בגדר הצגת גירסת האליבי שלו בשלב המשפט המקורי, לפני בית-המשפט המחוזי בחיפה, נטען בשם אחמד, לראשונה, כי לאחר שובו מן העבודה יצא מן הבית לכיוון

טירה (הסמוכה לכפרו), בדרכו פגש במכר, מוסטפא מורג'אן, שהסיע אותו לביתו של יעקב שרביט בטירה. בעדותו במשפט החוזר דבק אחמד בגירסת האליבי האמורה אך כשל בניסיונו לתת הסבר מניח את הדעת לכבישתה בשלבי החקירה. עדותו של מורג'אן, שנועדה לתמוך בגירסתו של אחמד, לא זכתה לאמונו של בית-המשפט המחוזי; ואילו בעדויות בני הזוג שרביט, שאף הן התיימרו לתמוך באליבי של אחמד, נמצאו אינדיקציות לאפשרות שביקור אחמד בביתם התקיים לאחר השעה 18:30 - ועל-כן לא שלל את אפשרותו להשתתף בחטיפתו וברציחתו של המנוח - או אף שביקורו בביתם התקיים לא ביום הרצח אלא במועד אחר. מלבד כבישתה של גירסת האליבי לקו גירסתו של אחמד בסתירות, הן לעניין השעה שבה סיים את עבודתו ביום הרצח והן לעניין האופן שבו הגיע לביתו לאחר שעות העבודה: כלום הלך ברגל, או שמא נסע ב"טרמפ" ובאיזה רכב, מכלל סוגי כלי הרכב שמנה בהודעותיו השונות, נסע.

דוגמה להכללת פרטים כוזבים בגירסת האליבי שמסר מהווה פתחי, שבחקירתו הראשונה מנה, בין עיסוקיו ביום הרצח אחר-הצהרים, גם ביקורים במספרה ובבית-ספר לנהיגה. רק משהוברר לו שהספר ומורה הנהיגה אינם מאשרים את גירסתו, אלא מייחסים את ביקוריו אצלם למועד מאוחר יותר, חזר בו פתחי מחלק זה של גירסתו. זולת כשל ברור זה בגירסת האליבי של פתחי, לקתה גירסתו בסתירות פנימיות ביחס לאופן הגעתו מחיפה לסכנין ביום הרצח. בחקירתו הראשונה טען, כי חזר לביתו במונית, ואילו בהודעה שמסר לאחר שנעצר טען כי נסע עם עלי וסמיר ברכבו של ג'סאן (טענה שלא עלתה בקנה אחד עם גירסתו של סמיר ואף עם גירסתו המתוקנת של עלי, שאף ממנה חזר בו).

בעת שנעצר לראשונה טען עאטף, כזכור, כי ביום הרצח הגיע לאתר הבנייה שבו הועסק כשומר בשעה 15:00 וכי מאז ועד למחרת בילה במחיצת בן-דודו (קאסם סביחי) ששימש כשומר באתר בנייה סמוך. ברם, משנחקר במהלך מעצרו השני טען, כי מדי פעם עזב את משמרתו והלך לשתות קפה אצל דודו ששמר באתר בנייה אחר. כן אמר, כי מדי פעם נהג להיפגש לשתיית בירה בחברתו של אחמד. לבסוף הודה כי גם ביום הרצח אחר הצהרים נפגש עם אחמד לשתיית בירה. תחילה טען, כי לאחר שנפרד מאחמד הלך לביתו ובשעה מאוחרת יותר חזר למשמרתו באתר הבנייה. בהמשך דבריו הסתייג ממה שמסר וטען, כי לאחר שנפרד מאחמד חזר לעבודתו באתר הבנייה. יצוין כי גם בין עדויותיהם של עאטף ושל קאסם סביחי התגלעו סתירות. קאסם, שבחקירתו הראשונה תמך בגירסת עאטף, שינה את טעמו בהמשך הדרך עת הודה כי עאטף נהג לעזוב את משמרתו באתר הבנייה וללכת לדרכו למטרות שונות. ניתן לומר, כי מאז זנח

את גירסתו הראשונה - כי ביום הרצח שהה במחיצת בן-דודו מן השעה 15:00 ועד למחרת היום - שוב לא הייתה בפי עאטף גירסת אליבי כלל ועיקר.

39. די בדוגמאות אלו, שהובאו על-ידי בתמצית, כדי להבהיר עד כמה קלושות וחסרות-ממש היו גירסות האליבי שבעזרתן קיוו המערערים להיחלץ מהרשעה. הסניגורים טענו, כי בית-המשפט המחוזי הסיט את הזמנים שהוזכרו על-ידי המערערים בעדויותיהם באופן שהותיר את המערערים ללא הסבר ביחס למעשיהם במשך כשלושים או ארבעים דקות, החל מן השעה 17:30 ואילך. בטענה זו אין ממש. הכשל להציג טענות אליבי ראויות לשמן היה, כל-כולו, של המערערים, שבעדויותיהם בחקירה ובמשפט הסתבכו והלכו איש בשקרי עצמו ובשקרי זולתו. טעמה של גירסת אליבי מותנה בכוחה להראות, כי בשעת ביצוע העבירה היה הנאשם "במקום אחר", ובכך לשלול את האפשרות שהיה לו חלק בביצוע העבירה. גירסות האליבי שהעלו המערערים אף לא התיימרו לקיים תנאי זה. איש מהם לא הכחיש, כי ביום ביצוע הרצח בשעות אחר הצהרים היה בשכונת דניה שעל הכרמל, שבה נחטף המנוח ונרצח, ואף אחד מהם לא הביא ראיה ממשית כי עזב את השכונה ונסע למקום אחר בשעה יותר מוקדמת מן השעה 17:30 שבה, לערך, נחטף המנוח. יצוין כי "בית דורי", שאליו הובא המנוח עם חטיפתו ושבו נרצח, מצוי בקרבת המקום שבו נחטף; ואילו מ"בית דורי" אל המקום ביערות הכרמל, שבו הונחה גופתו בערב הרצח, ניתן להגיע בנסיעה בת כארבע דקות. מהודאות המערערים עולה, כי המנוח הומת מייד לאחר שהובא ל"בית דורי", היינו דקות ספורות לאחר שנחטף; ומכלל הנסיבות הידועות ניתן להסיק, כי לביצוע המעשים המחרידים במנוח, מעת חטיפתו ועד להנחת גופתו ביערות הכרמל, לא נדרשו למערערים יותר משלושים-ארבעים דקות. בנסיבות נתונות אלו לא היה בטענות האליבי שהציגו חמשת המערערים כדי לשלול את אפשרותו של מי מהם להשתתף בביצוע הפשעים. גם ניסיון המערערים להסתייע בעדים חיצוניים, לתמיכה בפרט זה או אחר בשלל גירסותיהם הסותרות, נחל כישלון חרוץ.

דבר הנחת הגופה ב"תחנת ביניים" - ההיבט הפתולוגי

40. בקבלו את טענת המדינה קבע בית-המשפט המחוזי, כי לאחר הרצח הושלכה גופת המנוח ביערות הכרמל (ברמת אדי) וכי רק למחרת ניטלה הגופה ממקום זה והועברה למערה שבה התגלתה. קביעה זו התבססה, בראש ובראשונה, על הודאותיהם המפורשות בחקירה של פתחי ועלי, כי לאחר הרצח הובילו (בטנדר של סמיר וביחד עימו) את גופת המנוח ליערות הכרמל והניחוה שם. חיזוק משמעותי לגירסה זו נמצא לבית-המשפט בכך שכל אחד משני מערערים אלה הצביע, בנפרד, על מקום השלכת הגופה לאחר הרצח, ובין המקומות שעליהם הצביעו נמדד מרחק של כמאה מטרים בלבד. פתחי מסר בחקירתו כי למחרת הרצח (יום שישי) לקראת ערב חזרו שלושתם

(עלי, סמיר והוא עצמו) אל המקום שבו הניחו את הגופה בליל אמש, נטלו את הגופה, העבירוה (בטנדר של סמיר) אל המערה והניחוה במערה. תמיכה עקיפה בגירסה זו נמצאה בהודאותיהם בחקירה של אחמד ועאטף. אחמד מסר כי הגופה לא הושארה ב"בית דורי"; ולהשלמת דבריו הוסיף, כי ביום שישי (או בשבת) ה"סכנינים" או מי מהם "העלימו" את הגופה באזור סכנין. עאטף מסר בחקירתו, כי בכוקר יום שישי שמע מסמיר שהגופה הונחה באזור נשר (תיאור המתיישב עם מקומה של "תחנת הביניים" ביערות הכרמל). להנחת הגופה במקום שעליו הצביעו פתחי ועלי מצא בית-המשפט חיזוק גם בראיה חפצית: על הגופה נמצאו עלים אחדים, שמומחית לבוטניקה זיהתה אותם כעלים של עצי אלון מצוי ואלת המסטיק. בכך בלבד לא היה כדי לזהות ברמת הסתברות מספקת את המקום שבו הונחה הגופה בטרם הובאה למערה. אך בבדיקה חוזרת של עלי האלון המצוי מצאה המומחית כי אחד העלים (שהתגלה בתוך שיער ראשו של המנוח) הוא מזן חריג של העץ: בעוד שכלל לעלים של אלון מצוי יש שפה משוננת, הרי שעלה זה היה בעל שפה תמימה, ובסיוור שערכה במקום שעליו הצביעו פתחי ועלי, כמקום השלכת הגופה לאחר הרצח, גילתה המומחית עצי אלון מצוי מן הזן החריג. בממצא זה, אף שלא היווה ראיה עצמאית לזיהוי המקום שבו הונחה הגופה, היה משום חיזוק להודאותיהם והצבעותיהם של פתחי ועלי.

הסניגורים טענו, כזכור, כי הודאות המערערים בשלב החקירה היו פרי הכתבתם (או "השראתם") של החוקרים, וכי במטרה להתאים את העובדות לשינויים ב"תבנית" החקירה שהותוותה על-ידם, רקחו החוקרים את המעשה הבדוי בדבר "תחנת הביניים" - שתחילה מוקמה ב"בית דורי" ולאחר מכן הועתקה ליערות הכרמל - שבה, כביכול, הונחה גופת המנוח סמוך לאחר הרצח, בטרם הועברה (מקץ יממה נוספת) אל מקומה במערה שבה התגלתה. לשיטת הסניגורים, הודאותיהם של פתחי ועלי כי ביחד עם סמיר הניחו את גופת המנוח ביער, הצבעותיהם על המקום שבו הניחו את הגופה, דברי פתחי על העברת הגופה למערה למחרת היום ודברי אחמד ועאטף על מה שלידיעתם עשו ה"סכנינים" בגופה, כל-כולם הוכתבו למערערים על-ידי החוקרים ולא היה באיזה מהם שמץ של אמת. לביסוס טענתם האמורה, שבית-המשפט המחוזי דחה אותה מכול וכול על יסוד העדויות שהיו לפניו, קיוו הסניגורים להסתייע בממצאים הפתולוגיים שזוהו בבדיקת גופתו של המנוח: המצב שבו נצפדה הגופה, ביחס למצב תנוחתה של הגופה במערה, וכתמי המוות שנראו עליה.

41. הגופה בעת שנמצאה הייתה צפופה; משמע במצב שבו תהליך הצפידה (התקשחות האברים כתוצאה מן השינויים בשרירים) כבר הושלם לגביה. כן נראו עליה כתמי מוות, הנוצרים לאחר שמחזור הדם נעצר כתוצאה משקיעת דמו של המת אל המקומות הנמוכים בגופתו. ככלל, ובנתון להשפעת גורמים שונים (פעילות השרירים

לפני המוות והטמפרטורה במקום הנחת הגופה), עשוי תהליך הצפידה להגיע לשיאו תוך כתשע ועד לשתיים-עשרה שעות מרגע המוות, הגם שבמקרים מסוימים עשוי התהליך להתארך עד לעשרים שעות ואף יותר. כתמי המוות מתקבעים לרוב תוך כתשע ועד לשתיים-עשרה שעות מרגע המוות. ככלל לא יופיעו כתמי מוות באותם חלקים שבהם נלחצת הגופה אל משטח קשיח. עם זאת, הזזת הגופה ממקום למקום, בתוך כעשרים-וארבע השעות הראשונות שלאחר המוות, עשויה לגרום להיווצרותם של כתמי מוות משניים.

ד"ר ב' בלוך, שבעת מציאת גופתו של המנוח כיהן כמנהל המכון לרפואה משפטית, ראה ובדק את הגופה, בטרם הוצאה מן המערה, וכן ניתח אותה. למערה שבה נמצאה הגופה שני פתחים, צר ורחב. מתצלומי המערה והגופה, שבוצעו על-ידי מז"פ, עלה, כי הגופה הונחה מול הפתח הצר כשרגליה כפופות במפרקי הירך, נוטות מעט לימין, כשהרגל השמאלית נוטה ("שכובה") במקצת על הרגל הימנית, וכפות הרגליים ספק נוגעות בקיר המערה וספק תלויות באוויר בסמיכות לקיר. המשטח שעליו הונחה הגופה משופע כלפי מטה, מכיוון הקיר לכיוון ראשו של המנוח, כך שהפלג העליון של הגופה נמוך מחלקה התחתון, העכוז והרגליים. בחוות-הדעת שערך ד"ר בלוך לקראת משפטם המקורי של המערערים לא נכללה כל התייחסות לשאלה, אם ומה ניתן להסיק מצורת תנוחתה של הגופה בתוך המערה, וממצאי הצפידה וכתמי המוות שהתגלו בה, לעניין פרק הזמן שחלף מזמן מותו של המנוח ועד להנחת גופתו במערה; ונראה כי במשפט המקורי שאלה זו כלל לא עמדה לבירור. לקראת פתיחתו של המשפט החוזר, ומחמת החשש כי בשל גילו ומצב בריאותו יתקשה ד"ר בלוך להעיד במשפט, נדרשו פרופ' י' היס (מי שלעת הזאת כיהן כמנהל המכון לרפואה משפטית) והפתולוג המומחה ד"ר קוגל לשאלה האמורה, תוך שהסתמכו על הנתונים שצוינו בשעתו על-ידי ד"ר בלוך ועל תצלומי המערה והגופה שבוצעו על-ידי מז"פ. בחוות-דעת ראשונה נמנע ד"ר קוגל מהסקת מסקנה כלשהי ממצב הצפידה של הגופה. עם זאת הביע את הדעה, כי הימצאות כתמי מוות בפלג התחתון של הגופה, אף שחלק זה הונח על משטח גבוה יחסית מזה שעליו הונח הפלג העליון, תומכת בהנחה שכתמי המוות התקבעו עוד בטרם הובאה הגופה למערה. פרופ' היס סבר, כי אותה מסקנה נלמדת גם ממצב צפידתה של הגופה, ולאחר דיון בין המומחים שוכנע ד"ר קוגל בצדקת עמדתו של פרופ' היס. לפיכך ערכו שני המומחים חוות-דעת משותפת בה קבעו, כי מצב התנוחה שבה הייתה הגופה במערה והממצאים הפתולוגיים שהתגלו בה (מצב הצפידה וכתמי המוות) מעידים כי בטרם הונחה במערה שהתה הגופה במשך שעות רבות במקום אחר. הסניגורים טענו, לעומתם, כי הממצאים הפתולוגיים שנקבעו על-ידי ד"ר בלוך מעידים על היפוכו-של-דבר, היינו שהגופה הונחה במערה סמוך לאחר מותו של המנוח - ומכל

מקום לא יותר משעות ספורות לאחר מותו - ולפיכך שוללים הם מיסודה את האפשרות שלאחר הרצח הונחה הגופה בתחנת הביניים ביערות הכרמל והועברה אל המערה רק למחרת היום לקראת ערב. טענה זו, שהועלתה לראשונה במשפט החוזר, סמכה, בין היתר, על עדותו של ד"ר בלוך (שחרף החששות המוקדמים התייצב והעיד במשפט), על תצלומי הגופה כפי שהייתה מונחת במערה בעת שהתגלתה, על עדויות הצלם ואנשים נוספים שראו אותה בטרם הוזזה ממקומה ועל חוות-דעתו ועדותו של פתולוג מומחה מסקוטלנד, פרופ' פאונדר, שאף היא התבססה על עיון בתצלומים ובחומר שבכתב. בית-המשפט המחוזי, שהקדיש לבירור הסוגיה הפתולוגית חלק נכבד מהכרעת-דינו, וכדרכו ביחס ליתר הסוגיות דן בה מכל צדדיה, קיבל את עמדתם של הפתולוגים המומחים מטעם התביעה ודחה את טענת הסניגורים.

42. בערעורם השיגו הסניגורים על דחיית עמדתם ביחס למשמעות הממצאים הפתולוגיים לעניין ההכרעה בדבר קיומה של "תחנת הביניים". בחנתי אחת לאחת את טענותיהם ומסקנתי היא כי גם בנושא זה אין עילה להתערבותנו בהכרעת בית-המשפט המחוזי. להלן אתייחס לממצאים הפתולוגיים ולעיקרי המחלוקת בין המומחים בדבר המשמעות שיש (או ניתן) לייחס להם. עד שאעשה כן אקדים ואעיר, כי את הכרעתו בשאלת קיומה של תחנת הביניים ביערות הכרמל רשאי היה בית-המשפט המחוזי לבסס, בראש ובראשונה, על הראיות העובדתיות שהובאו לפניו, על התרשמותו הבלתי-אמצעית מאמינות עדויותיהם של החוקרים ומאי-אמינותן של טענות המערערים כי הודאותיהם בשלב החקירה הוכתבו להם על-ידי החוקרים. כבר הראיתי כי דחייתה של תזת התבניתיות וההשראה, שהציגו הסניגורים לפני בית-המשפט המחוזי, נסמכה על נימוקים משכנעים. חוות-דעתם של מומחי התביעה, פרופ' היס וד"ר קוגל, אך חיזקו את צדקת המסקנה שאליה הגיע בית-המשפט המחוזי על יסוד הראיות העובדתיות. ואילו במה שקיוו הסניגורים להעלות מן הממצאים הפתולוגיים, בעזרת עדותו המהוססת של ד"ר בלוך, עדות הסֶבֶכָה הבלתי-משכנעת של פרופ' פאונדר והתרשמותם הבלתי-מקצועית של הצלם ועדי הראייה האחרים, לא היה כדי לסתור מסקנה זו.

43. בהתייחסם למצב צפידתה של הגופה הפנו המומחים היס וקוגל לשתי נקודות עיקריות: ראשית, לכך שרגלו השמאלית של המנוח נראית בתצלומים כשהיא כפופה ותלויה באוויר, כאשר בינה לבין הרגל הימנית קיים רווח ניכר; כשמן הרווח בין הברכיים והשוקיים נקל להעלות את המסקנה כי הרגל השמאלית אינה נשענת על הרגל הימנית. אילו הונחה הגופה במערה בעוד שריריה רפויים (היינו לפני שנצפדה) - קבעו המומחים - הרגל השמאלית אמורה הייתה להישמט לעבר הרגל הימנית. משזה לא קרה

מתחייבת המסקנה שהגופה נצפדה לפני שהובאה למערה. שנית, הפנו המומחים לכך שכף רגלו הימנית של המנוח נראית בתצלומים כשרובה תלוי באוויר סמוך לקיר המערה. גם מכך שכף הרגל הימנית לא נשמטה לעבר הקיר נובע, לדעתם, כי הגופה הובאה למערה לאחר שנצפדה. למסקנה דומה הגיעו מומחי התביעה גם על-פי כתמי המוות שאותרו בפלג התחתון של הגופה ובעיקר באזור הירך השמאלית. אילו הונחה הגופה במערה סמוך לאחר המוות (או תוך שעות ספורות אחריו) לא היה מקום להיווצרות כתמי מוות בפלג גופו התחתון ובירכו של המנוח, שכן פני המשטח במערה שעליו נחו חלקי גוף אלה היה גבוה יותר מפני המשטח שעליו נח פלג גופו העליון. משמע שכתמי המוות הללו התקבעו בגופת המנוח במקום אחר, שבו שכבה גופתו במנח אופקי או קרוב לכך. בעדותו בבית-המשפט הרחיב פרופ' היס את הבסיס למסקנתו, בייחסו משקל גם לתנוחת העכוז. מתצלומי תנוחת הגופה ניכר, כי גם העכוז השמאלי וחלק מן העכוז הימני של המנוח מורמים מעל פני הקרקע, ובכך שחלקים אלה לא צנחו אל הקרקע יש משום ראיה נוספת לכך שהגופה נצפדה בטרם הובאה למערה. בתנוחתו המורמת של העכוז ראה פרופ' היס אף משום אינדיקציה חזקה במיוחד לצדקת קביעתו; שכן אילו נכון היה שהגופה הוכנסה למערה בעודה רפויה הרי שגם בהשענת רגליה על קיר המערה (הנחה נשללה על-ידיו) לא היה כדי למנוע את צניחת העכוז. הערכתם המסכמת של המומחים היס וקוגל הייתה, כי גופת המנוח הובאה אל המערה לאחר שעברו כשמונה עד שתיים-עשרה שעות לפחות - ואפשר שעברו אף עשרים-וארבע שעות - מעת מותו.

הסניגורים לא חלקו כי בתצלום שבוצע במערה על-ידי צלם מז"פ נראות רגליו המורמות של המנוח כמרחפות באוויר: עקב הרגל הימנית נסמך על אצבעות הרגל השמאלית, בעוד שכף הרגל אינה נוגעת כלל בקיר. עם זאת הפנו לתרשומת שהצלם הוסיף לצד התצלום, בו נאמר, כי רגלי המנוח נשענות על קיר המערה. לטענתם, מן הראוי היה להעדיף את תיאורו המילולי של הצלם על פני ההתרשמות הוויזואלית מן התצלום. בדחותו טענה זו ציין בית-המשפט המחוזי, כי תצלום הינו הראיה הטובה ביותר להוכחת מצב חזותי. אינני סבור כי עליי להיכנס לבחינתו המשפטית של נימוק זה. כפי שכבר ציינתי, בתצלום נראות רגלי הגופה כספק נוגעות בקיר וספק תלויות באוויר בסמיכות לקיר. אך גלוי וברור לחלוטין מן התצלום שהרגליים אינן נשענות על הקיר, ומאמירתו הסתמית (הבלתי-מקצועית) של הצלם כי הרגליים "נשענות" לא ניתן להסיק דבר. הוא הדין ביחס להתרשמותם הבלתי-מקצועית של עדים נוספים שראו את גופת המנוח במערה בטרם הוזזה ממנה (רועה הצאן שמצא את הגופה, צוות האמבולנס שהוזעק למקום ועוד), שאף ממנה לא ניתן להסיק דבר.

44. היחיד מבין המומחים שראה את הגופה במערה היה ד"ר בלוך. בית-המשפט המחוזי אכן הניח שעובדה זו הקנתה לו יתרון יחסי על פני המומחים היס וקוגל. אך משהוברר לבית-המשפט, כי גם ד"ר בלוך מבסס את דבריו בעדות על העיון בתצלומים בלבד, קבע כי יתרונו היחסי אינו בעל משמעות. מתשובותיו של המומחה בלוך לשאלות הסניגורים עלה, כי בשעתו כלל לא הבחין בדבר העשוי ללמד כי הגופה הונחה במערה זמן ניכר לאחר המוות, ושאלו הבחין בדבר-מה חריג היה בוודאי מציין זאת בחוות-דעתו. בית-המשפט המחוזי התרשם, כי אי-התייחסותו של ד"ר בלוך (בחוות הדעת שערך) לשאלת היחס בין מצב תנוחת הגופה לבין המצב שבו נצפדה נבעה רק מכך שהוא לא נתן את דעתו לשאלה זו, וכי משתיקתו אין להסיק שבעת ביקורו במערה התרשם שמצב הצפידה מתאים לתנוחת הגופה במערה. הסניגורים ביקרו לפנינו קביעה זו. ד"ר בלוך, הזכירו, היה מנהל המכון לרפואה משפטית וכלל אין להעלות על הדעת שאילו הייתה אי-התאמה בין מצב הצפידה לבין תנוחתה של הגופה, יכול היה שלא להבחין בה. משמע שעדותו מהווה ראיה ניצחת לכך כי לא הייתה אי-התאמה כזאת. דינה של טענה זו להידחות. עיון בעדותו של ד"ר בלוך מעלה, כי משהופנה במישרין לחוות-דעתם של המומחים היס וקוגל הודה בגילוי-לב כי הדברים שנאמרו בה כלל לא עלו על דעתו. הנחתו אמנם הייתה כי הגופה נצפדה במערה, שכן צורת כיפוף הרגליים התיישרה לכאורה עם הנחתו שהרגליים נשענו על קיר המערה וכי קיומה של נקודת תמיכה בקיר מסביר כיצד רגל שמאל, שבתצלום נראית כמרחפת באוויר, לא צנחה אל הקרקע. אלא שהערכה זו ייסד על ההנחה שהגופה לא הובאה למערה לאחר שכבר נצפדה, תוך שהודה במפורש כי אין בידו לשלול את האפשרות שכך אמנם אירע. אף ביחס לכתמי המוות בית-המשפט לא היה מוכן לסמוך על עדותו של ד"ר בלוך. בחוות-דעתו נמסר תיאור כללי בלבד של כתמי המוות. בעדותו אמר כי לא ראה דבר היכול ללמד שכתמי המוות התקבעו בטרם הובאה הגופה למערה. עם זאת הודה כי לא התעכב לבחון כל כתם ובמהלך חקירתו אף הודה כי דבר שנראה לו ככתם מוות לא היה כתם מוות. בית-המשפט המחוזי קבע כי אבחנתו של ד"ר בלוך ביחס למסקנה הנלמדת מכתם המוות בירך הרגל השמאלית הייתה "מהוססת". בערעורם טענו הסניגורים כי היסוסיו של ד"ר בלוך הם אות למהימנותו וכי מן הראוי היה להעדיף את עדותו המהוססת על פני עדויותיהם הנחרצות של מומחי התביעה. טענה זו אין בידי לקבלה. ההתרשמות מקריאת עדותו של ד"ר בלוך היא, כי הוא התקשה להסביר את אי הבחנתו בכמה עובדות שהיה מצופה להבחין בהן ולבדוק את משמעותן. מכאן היסוסיו, ואלה בוודאי אינם מקנים לעדותו עדיפות על-פני חוות-דעתם ועדויותיהם ה"נחרצות", אך המנומקות היטב, של מומחי התביעה.

45. פרופ' פאונדר, הפתולוג המומחה שהעיד מטעם ההגנה, ביקר את חוות-הדעת של מומחי התביעה. לשיטתו, מצב צפידתה של הגופה התאים למצב תנוחתה במערה. מסקנה זו השתית על מצב תנוחת הרגליים. במצב שבו הונחה הגופה, מגבלת תנועתו של מפרק הירך לא איפשרה התקרבות נוספת של הרגל השמאלית לרגל הימנית, אף במצב של ריפיון. על כן, טען, מן המרווח שבין שתי הרגליים אין להסיק שהרגליים נצפדו בזירה אחרת. כן טען המומחה שכתמי המוות שנמצאו באזור הירכיים מתאימים לפני המערה, כשחלק מכתמים אלה סיווג ככתמי מוות משניים שאת היווצרותם ייחס להזזת הגופה ממקומה במערה על-ידי ד"ר בלוך. את מצבו של העכוז, המורם מעל פני הקרקע, ייחס מומחה ההגנה לדרך שבה הוכנסה הגופה למערה, כשלעניין זה העריך כי הגופה לא הוכנסה למערה מבעד לפתחה הרחב אלא גולגלה לתוכה מבעד לפתחה הצר, כשתחילה נדחף פנימה פלג הגוף העליון ואחר-כך נדחף וגולגל פנימה פלג הגוף התחתון. אלא שבמהלך הגלגול נתפסו הרגליים בקיר המערה; וכך אירע שהעכוז נותר מורם בחלקו. להנחתו שהגופה גולגלה אל המערה מבעד לפתח הצר הציע המומחה נימוק שבהיגיון; שאילו נכון היה שהגופה הוכנסה למערה מבעד לפתח הרחב, הדעת הייתה מחייבת כי לא תונח בקרבת הפתח הצר כשהיא גלויה לעין.

בית-המשפט המחוזי דחה את עדותו של מומחה ההגנה. בחקירתו הנגדית על אודות המרווח בין הרגליים הודה פרופ' פאונדר שאילו הגופה הונחה במערה בעודה רפויה, הרי שבתנוחה שבה נמצאה ברכי המנוח אמורות היו לגעת זו בזו. בכך, קבע בית-המשפט, נשללה מסקנתו הראשונית של העד כבלתי-מבוססת. אשר לכתמי המוות קבע בית-המשפט, כי עדותו של פרופ' פאונדר לא סיפקה כל הסבר להיווצרות כתם המוות באזור הירך השמאלית, חרף גובהה היחסי לעומת העכוז ופלג הגוף העליון. גם סברת המומחה, כי הגופה גולגלה לתוך המערה מבעד לפתחה הצר, נדחתה. לעניין זה קבע בית-המשפט, כי למומחה ההגנה אין יתרון "בהבנת הגיונם של רוצחים" וכי הנחת הגופה מול הפתח הצר הולמת דווקא את הכנסתה מבעד לפתח הרחב (כפי שתיאר עלי בהודאתו בשלב החקירה). הערכתו הכוללת של בית-המשפט לגבי מהימנות עדותו של פרופ' פאונדר הייתה ביקורתית עד מאוד. בין היתר קבע בית-המשפט, כי "עדותו התאפיינה ביהירות ובהתחמקות ממתן תשובות ישירות והגיוניות לשאלות שלא היו נוחות לו". כן סבר, כי המומחה התרשל במחדלו לברר את נתוני האקלים בארץ במועד ביצוע הרצח, אף שנתונים אלה הינם בעלי חשיבות רבה לעניין קביעת משכו המשוער של תהליך הצפידה.

46. העיון בטענות הסניגורים, בכתב ועל-פה, לא שכנע אותי כי בית-המשפט המחוזי שגה באיזו מן המסקנות שהעלה מעדויותיהם של המומחים בתחום הפתולוגיה.

משהגעתי לכלל מסקנה, כי אין להתערב בהחלטתו לאמץ את עמדותיהם של מומחי התביעה, אפסור את עצמי מהתייחסות לתזה החלופית שפותחה על-ידיו בהכרעת-הדין, כי אפילו מצא כי רגלי המנוח שעונות על קיר המערה לא היה בכך כדי להוביל למסקנה כי הגופה נצפדה במערה.

מטעם הסניגוריה העידו גם שני מומחים אחרים (שלא מתחום הפתולוגיה). לעדויות אלו אינני מוצא מקום להתייחס. די שאומר, כי אף אני - כמו בית-המשפט המחוזי - לא מצאתי כי בעדויותיהם של שני מומחים אלה, שעצם הרלוונטיות שלהן לא התבררה, יש כדי להשפיע על ההכרעה.

סוף דבר

47. מכלל הטעמים שפורטו הגעתי לכלל מסקנה, כי אשמת המערערים בעבירות שבהן הואשמו והורשעו במשפטם המקורי חזרה והוכחה כנגדם, מעבר לספק סביר, גם במשפטם החוזר. דעתי היא אפוא כי דין ערעורם להידחות.

המשנה לנשיא (בדימ')

השופטת א' פרוקצ'יה:

אני מצטרפת בהסכמה לפסק דינו של חברי, המשנה לנשיא (בדימ') א' מצא.

1. אשמת המערערים בעבירות בהן הורשעו הוכחה מעבר לספק סביר. כך הוא במשפטם המקורי, וכך במשפטם החוזר. הפרשה הקשה והטרגית הזו שהעיקה על מערכת המשפט ועל הציבור בישראל מזה שני עשורים באה לסיומה. התהיות שעלו בקשר לאחריותם של המערערים הביאו את בית המשפט לבחון עצמו בחינה חוזרת כדי להסיר כל בדל אפשרות פן ארעה חלילה טעות, או נגרם עיוות-דין למאן דהוא. הבחינה הנוספת נעשתה. בית המשפט המחוזי, בפסק דין הבנוי לתלפיות, ניתח בעומק, בזהירות ובאחריות שאין למעלה ממנה כל פרט בתשתית הראיות, ולא הותיר אבן שלא הפכה, ולא השאיר קצה חוט שלא נקשר. הוא ניתח את הראיות במבט משפטי-מקצועי חודר והעמידן במבחן ההגיון, השכל הישר, מושכלות חיים ותבונת חיים. הוא שקל את הראיות בראייה פרטנית ובתפיסה כוללת בעת ובעונה אחת. מסקנותיו בדבר אחריות המערערים מתחייבות כתוצאה הכרחית ובלתי מנעת ממסכת הראיות שהונחה לפניו. מסכת זו אינה מותירה כל ספק בדבר אחריותם של המערערים לרצח הנורא של דני כץ.

2. דמיו של דני כץ זועקים כל העת מן האדמה, וגם חלוף השנים אינו גורע מעוצמת הפשע הנורא אשר קיפד חיים צעירים של נער-חמודות רך בשנים שטרם טעם טעמם של החיים. מערכת המשפט מיצתה את כל האמצעים שבידיה כדי למצוא את האשמים, לדונם ולהענישם. היא לא שקטה עד אשר חזרה ובחנה את עצמה לאורך שנים ארוכות חזור ובחון, חזור וחקור, עד ששארית העננה שהיתה נסוכה על הפרשה נמוגה. היא עשתה דין צדק, תוך כיבוד זכויות היסוד של הנאשמים וחתימה להגיע לחקר האמת, אגב השקעה אדירה של משאבים אנושיים כדי למנוע כל טעות אפשרית. סיומה של הדרך מביא עמו נחמה-פורתא ושלווה-פורתא.

ש ו פ ו ט ת

השופט א' גרוניס:

אני מסכים לפסק-דינו של חברי, המשנה לנשיא (בדימ') א' מצא.

ש ו פ ו ט

הוחלט כאמור בפסק-דינו של המשנה לנשיא (בדימ').

ניתן היום, כ"ב באדר א' תשס"ה (3.3.05).

ש ו פ ו ט

ש ו פ ו ט ת

המשנה לנשיא (בדימ')